

VIII

Andreja II

De schemer is roodachtig deze morgen, maar dat komt door de stenen van de nieuwbouwhuizen die het hare omsluiten. Vanaf de daken begint de grijze lucht, deken van dichte lucht, waarin twee vogels vliegen en om elkaar heen draaien. Spelen. Op de vroege morgen.

Marga laat haar blik glijden over de auto's. Ze staan in de rondte geparkeerd. Achter hun glimmende snuiten begint het plantsoen. Er zijn dennen geplant. Ze staan als donkere vlekken. Er staan struiken en dunne bomen, winters kaal steken hun takken in de lucht.

Iets trekt haar aandacht. De els. Marga ziet de stam, kan de zijtakken onderscheiden; waas hangt rondom, één grijze waas.

De twee zwarte figuren maken duikvluchten hoger in de lucht. De hemel is nog steeds bewolkt, maar alles is een tint witter geworden, zodat Marga het ziet: dat het stijve slierten zijn waarmee de els behangen is, omgekeerde waskaarsjes. Onbeholpen bewegen ze in de wind, van de weeromstuit schudt het elzenskelet.

1

raakt haar en is weg, stilte, ruimte, tot hij er weer is, even en dan weer niet. Alsof hij z'n tong zo langzaam mogelijk laat zakken tot hij haar tegenkomt, onmiddellijk weg is.

Is daar weer, nauwelijks, was hij het of was hij het niet?

Ergens beneden is hij. Marga zou naar hem kunnen reiken maar ze heeft haar armen tegen de matras gelegd en laat ze daar. Donker is de lucht achter het raam en ze zou hem kunnen ontwaren maar ze houdt de ogen gesloten, ergens moet hij zich bevinden, geheel los van haar is hij. Ongeveer weet ze waar hij is, haar midden reikt omhoog maar vindt hem niet, het keert terug naar de matras.

Uit het niets is hij daar, één ogenblik. Weg.

Alles kolkt in haar lichaam, alles gaat tekeer tegen deze leegte. Julius weet toch hoe onhandig ze is en hoe houtherig, waarom neemt hij haar niet in de armen en bergt haar en koestert haar. Waarom blijft zijn tong niet en streelt het daar lang en stevig, hij weet toch dat ze anders van haar leven niet loskomt?

Niets, volstrekt zijn eigen gang gaat hij. Kom je, dan kom je, kom je niet dan kom je niet.

2

Het is zo koud hier in de schuur, - Marga laat de pen even rusten en neemt een hap van haar brood - dat de urine in de wc pot dampte. Op de vloer liggen ook nog eens trottoirtegels die ijskoud optrekken, steenklompen van voeten had ik. Ik dacht handig te zijn en ging op een pallet staan, maar dat is niks bij dit werk, ik wilde nog snel even een mooie appel pakken voordat die in de grote kist terecht zou komen en mijn voet zakte scheef en in plaats van de appels lag ik zelf bijna in de kist.

‘Nema vese, geeft niets,’ zou Andreja gezegd hebben, ‘plaats genoeg daar,’ (voor duizend kilo), ‘Ik ook komen liggen.’

Morgen moet ik echt papier onderin de laarzen stoppen. Nóg een paar sokken is niet zo'n goed idee: ik draag al sokken over de maillot en ze zeggen dat je warmer blijft als de kleding losjes zit. Mijn boerenverstand kan zich daar wel iets bij voorstellen, de stof houdt de lucht daarbinnen warm en die weer je huid en als de kleren strak zitten is er geen ruimte voor die lucht, bla bla bla.

Bisst du wieder zur Hause en zitten jullie nu te Mittag essen en zit je vrouw aan het andere eind van de tafel vanwege mijn geur of nee, je bent in mijn huis natuurlijk onder de douche geweest bla bla bla. Het is iets over twaalf uur, tijd voor ons om te eten en Andreja en ik zitten met de rug tegen de sorteerband. We zitten precies in de baan van het kanon dat met veel lawaai hete lucht spuugt uit een oranje-rode mond.

‘Lippenstift mag een vrouw wel dragen,’ zei Andreja vanmorgen, ‘maar als ze haar nagels lakt is ze een hoer, god heeft ons niet voor niets zulke blanke gegeven.’ Hij eet pompoenpita, laagjes deeg met flinters pompoen. Hoe hij dat had gemaakt, vroeg ik hem. Wist hij niet, dit had hij van zijn zuster. Wilde ze mij vast wel een keer leren. Goed idee. Kan ik van mijn pompoenen iets anders maken dan die eeuwige soep.

Ik heb hem trouwens verteld dat ik over twee maand wegga.

‘Verrekte waardeloos,’ zei hij. ‘Kan toch gewoon hier blijven werken.’

‘Meer dan een uur met de bus zeker,’ zei ik.

‘Ik jou ophalen bij bushalte, jij achterop fiets.’

Hij zit hier naast me, als een trommel draagt hij z'n buik voor zich en houdt wel het geblaas tegen maar ook de warmte, wacht even,

Marga stoot Andreja aan en doet alsof de pen een mes is waarmee ze z'n buik afsnijdt. Hij lacht en maakt zich plat bij het inademen, dan gaat z'n Boerenbond vest weer bol staan. Een ingenieuze uitvinding, dit mouwloze leren kledingstuk dat met wol gevoerd is, maar wat nog het meest doordacht is: het heeft een flap achter, zodat rug en billen warm blijven.

Marga pakt haar tweede boterham, nee, ze mag nooit iets zeggen als Andreja eet. Kaarsrecht zit hij op de stoel en z'n ogen kijken nu weer schuin omlaag naar het stuk pita, dat hij met twee handen vasthoudt of misschien staart hij naar de vouw in zijn broek of nergens naar. Afwezig staat z'n gezicht en het is ingepakt in een lichtblauwe astronautenmuts en daar bovenop draagt hij z'n zwarte pet. Zijn hele gezicht lijkt op de kin te rusten, zijn hoofd rust op het kaarsrechte lichaam. Hij neemt een hap pita en spoelt dit weg met thee. Marga schuift haar stoel naar voren zodat ze in de baan komt van de bulderende lucht. Ze neemt een nieuwe hap. De blaadjes van het schrijfblok wapperen.

Ik ben iets naar voren geschoven, achter Andreja's buik vandaan. Weet je nog hoe koud onze

voeten waren, ook nog toen ik een extra deken over ons had uitgespreid, het leek niets te helpen, maar ineens waren mijn voeten warm, die van jou? Het kanon heeft vast twee enorme bolle wangen die blazen, pffff, oorverdovend.

Maar bestookt ook haar verstijfde lichaam met overdadig warme lucht. Marga legt het schrijfblok op haar knieën en neemt een hap, ze kauwt langzaam. Andreja stoot haar aan en wijst op zijn horloge. 'Nog drie minuten.'

'Okee.'

Ik zit hier te niksen, snel verder schrijven, ik wil deze brief direct na het werk posten, Andreja zegt dat ik nog drie minuten heb, vervolgt Marga de brief. Sorry voor al dit gezwets, ga ik nog even mee verder. Om mijn hals zit de mohair sjaal, ingestopt in het dikke Waterloo plein vest en daaronder een trui en daaronder twee T-shirts en daaronder een hemd zodat Andreja het niet ziet: dat mijn borsten naar jou verlangen, vooral de linker. Dag.

Marga vouwt het blad twee keer en stopt het in de envelop, likt langs de lijm en gaat met haar vinger over de plakrand.

3

'Oew, jij snel schrijven,' zegt Andreja.

Ze moeten golden delicious sorteren, gemakkelijk, rotte plekken zijn goed te zien, beter dan bij die goudrenetten vanmorgen.

'Ik schrijf niet snel, alleen paar jaar school. Soms schrijven hier in boek,' - Andreja haalt een piepklein boekje met groen satijnen omslag uit zijn borstzak - 'zetten datum en één woord of twee, dan verhaal schrijven en paar keer lezen en dan hier in kop,' en hij begint in eigen taal te reciteren zoals hij voor zich uit kan zingen, zijn vingers gaan behoedzaam door met het oppakken van de rotte appels. Hij reciteert en reciteert en barst dan in lachen uit.

'Prachtig,' zegt Marga. 'Nog een stukje.'

Andreja zet z'n gezicht weer in de ernstige stand, richt zijn ogen op de appels en sorteert en draagt het verhaal voor, op één toon zoals Marga's vader vroeger uit de bijbel voorlas. Plechtig

en behoedzaam vormde diens mond zich, waar de woorden bij Andreja diep uit zijn lichaam lijken te komen, hij hoeft zijn mond maar open te doen en ze vallen naar buiten, uitbundig voegen zijn lippen zich naar de woorden: een omgekrulde mond voor de oe, brede strak getrokken lippen om de i door te laten.

'Waar gaat het eigenlijk over?'

'Eén van soldaat, ik in dienst vertellen, commandant zeggen:

"Jij keer voordragen, zondag," ik zondag vertellen, soldaten veel lachen. Ik thuis vertellen, mamma huilen, zeggen:

"Echt zo daar doen?"

Ik zeggen: "Ja echt."

Andere verhaal van komen naar Holland, luister, zo beginnen: "Hier Andreja Covik, oktober zeventien, jaar eenduizendnegenhonderddrieenzeventig." Jij ook zo doen wanneer verhaal beginnen? Moet.'

De hond rent mee door de schuur. Andreja's dynamo zoemt in de grote ruimte. Marga duwt met haar voet het licht aan. De baas houdt de schuifdeur voor hen open. Als ze hun hoofd intrekken kunnen ze zo doorfietsen.

'Rasha, hierrr,' zegt de baas.

Buiten is het precies een jas kouder dan binnen. Het is donker. Marga en Andreja fietsen het erf over. Bij de asfaltweg gaan ze uit elkaar.

4

Marga hangt de jas aan de kapstok. Ze haalt het stuk krant achter haar vest vandaan, strijkt het glad en legt het op de kast. 'Voor vanavond. Ik heb ook papier onderin mijn laarzen.'

'Jij niet gek, slimme vrouw,' zegt Andreja, die zijn handschoenen uit doet. 'Beter jas aan laten,' en zo begint hij als een stijve pop de appels te sorteren.

'Ik vrouw bellen gisteravond, vragen: "Jij ook schaap of varken met nieuwjaar?"

Vrouw zeggen: "Ja, varken, vijftien kilo, broer slachten en klaarmaken."

Vrouw ook zeggen elf kleine varkens geboren.'

'Van één zeug?' vraagt Marga.

'Ja, niet allemaal houden, kost veel geld. Paar bewaren en wanneer ik op vakantie dan één slachten, joehoe. Lekker eten.

Vrouw ook vragen: "Beugen ook water?" ja, ook in Joegoslavië op televisie.

Ik zeggen nee en vrouw vragen: "Bij zuster ook niet water?"

Ik vrouw ook vertellen van jou en van kaart voor vest.

Vrouw zeggen: "Dank je wel en beste complimenten."

Ha ha, vrouw ook vragen: "Marga slapen met jou?"

Ik zeggen: "Nee, wil niet." Vrouw veel lachen in telefoon. Och, voor vrouw geeft niks jij met mij slapen, echt waar. Waarom jij niet willen mij helpen?"

'Ik wil jou best helpen maar niet daarmee,' zegt Marga.

'Jij bang? Ik jou opeten?'

'Nee, ik wil niet met jó.'

'O, ik weten. Jij bang voor vriend. Hoeft niet. Hoeft niets te weten.'

Het is al een maand uit met Jos, maar dat heeft ze Andreja niet verteld.

5

De middagkoffie heeft van binnen verwarmd. Vermoeide voeten, aan de ogen voorbij rollende appels en een nog steeds niet helemaal opgewarmd lichaam zijn niet erg, nu ze beginnen aan het laatste kwart van de dag. In energiek tempo sorteren hun handen: de rotte eruit, de grote in dozen, wat over is komt vanzelf in de kisten terecht.

'Toen jij naar Nederland kwam, was jouw vader toen al dood?'

'Ja, beter, ik enige zoon, wie anders pappa begraven.

Ik jou uitleggen. Twee mannen komen, wassen en aankleden en dan pappa vijftientig uur op bed liggen en dan in kist, moet zo, anders misschien nog niet dood, kan niet.

Dan kist naar buiten dragen, ik helpen, ik bij kop pakken, moet eerst kop naar buiten. Dan pastor komen en mensen komen wie kennen en kijken in kist. Ook pakket maken van kleren van pappa en zeggen: "Asteblijft jij overhemd," en "Asteblijft, jij sokken," ja, hoeft niet allemaal zelf bewaren, mensen zo over schouder leggen en zeggen: "Dank je wel," en dan lopen naar kerkhof,

moet zelf weten wie mee wil.

Twee mannen aan één kant, twee aan andere en langzaam laten zakken met touw, diep gat, een meter zestig, moet, een meter, zestig centimeter.'

'Heb je gehuild?' vraagt Marga.

'Zusters veel huilen, ik niet echt, alleen beetje water hier komen, ja, toch weten pappa nooit meer zien.'

De immense schuur heeft een golfplaten dak, hier en daar onderbroken door een plaat van doorzichtig materiaal, allang bespikkeld en bezet met lichtgroene mosvlekjes, maar of de lucht zonnig of bewolkt is, kan Marga er nog goed door zien en nu begint het te schemeren. Ze heeft niet gehuild toen haar ouders werden begraven.

'Mamma altijd zeggen, wanneer dood jij zetten bloemen," zo,' - Andreja wijst een smalle strook rondom het graf aan - 'of hier stukje. "Dan ik in hemel bloemen."

Pappa ouwehoeren, zeggen: "Jij mij brengen slivovitsj." Ik altijd brengen wanneer thuis, kleine flesje, zo doen,' Andreja houdt z'n vinger voor de opening en sprenkelt de inhoud over het denkbeeldige graf.

'Na begrafenis wie wil mee naar huis, eten, moet zelf weten. Ik veel lachen.

Twee vrouwen koken, dikke en dunne. Oew, veel dik ene vrouw. Andere vrouw zeggen: "Beter beetje werken."

Dikke vrouw zeggen: "Nee, beter niet, wanneer ik dood gaan onder de grond niets te eten, kijk maar naar," eh, hoe heten, dunne dieren leven onder grond?'

'Pieren?'

'Nee,' Andreja tekent de omtrek tussen zijn vingers.

'Ah, een mol?'

'Ja, "Kijk maar naar dunne mollen," vrouw zeggen. "Ik nog wat te eten onder de grond. Hier."

Vrouw zo doen,' Andreja kletst zichzelf op de billen.

6

Of hij goed geslapen heeft: 'Ti spawa dobre?' vraagt Marga. Ze staan aan de band te sorteren.

'Nee, vier uur wakker, vijf uur luisteren naar radio, hartstikke waardeloos, Kroaten en moslims willen nog geen vrede. Ti?'

'Dobre. Heb je ook op tv gezien, van die aardbeving in Los Angeles?' vraagt Marga.

'Ja, goed zo,' zegt Andreja. God heeft dit gedaan omdat Amerika oorlog voert in Joegoslavië.

'In Kroätië zijn ook overstromingen, heeft god dat ook gedaan?'

'Ja, Kroätië oorlog beginnen. En Duitsland wil zo: wij maken elkaar kapot en dan Duitsland komen en pakken zee. Ook zo doen in tweede wereldoorlog, toen Russen ons helpen, nu ook, ja, zelfde geloof jij snappen?'

'Jij wilt zeggen dat de oorlog de schuld is van Duitsland en van Amerika? Ze maken daar in jouw land toch zelf ruzie? En die Serviërs van jou zijn ook echt niet zo aardig. Waarom houden ze de VN konvooien bij Tuzla tegen; mensen daar hebben geen eten.'

'Omdat vrachtwagens ook wapens meenemen, daarom. Moeten gewoon vechten daar, wie winnen die hebben land. Beter nooit meer naar journaal luisteren.'

'Och, jij hebt gewoon te kort geslapen,' zegt Marga.

'Ik veel boos, verrekte waardeloos gisteren in de winkel, de juffrouw bij de kassa zeggen:

"Jij van Joegoslavië?" en dan mij vragen van welke provincie ik kom, ik zeggen:

"Niks mee te maken."'

7

Oko, uho, usta, usna, usne, leert Marga, oog, oor, mond, lip, lippen.

Vandaag sorteren ze Jonathan. Dieprode appels, stevige, bijna geen rotte. Tijd genoeg om nieuwe woorden te leren.

'Marga. Kan ik kus sen jouw lip?' Andreja spreekt het langzaam uit.

'Nee.'

'Nee, niet bedoelen jou vragen. Bedoelen ik goed zeggen: 'Kan ik kussen jouw lip?'

'O,' Marga is verbaasd, voor het eerst vraagt hij een Nederlands woord. 'Mag ik jouw lippen kussen,' moet je zeggen.

'Mag ik jouw lip pen kussen? Zo goed?'

'Ja.'

'Ik zaterdag naar markt, vrouw van kippen vragen: 'Mag ik jouw lip kussen? Woe hoe.'

'Niet lip, lippen.'

'O, dank je wel, lippen.'

'Als ze zo doet,' - Marga tikt tegen het voorhoofd - 'wil ze niet.'

'Vrouwen in Nederland mag wel zo doen?' vraagt Andreja.

8

De lege kistjes zijn op, Marga haalt met het steekwagentje een pallet vol nieuwe. Ze sjort aan de handvaten om het wagentje in beweging te krijgen.

...scherpe hoek van onderrug en benen als toen ze met Julius vree en zijn handen over haar rug gingen; duizendmaal oud is dit paren, als zoogdieren zo oud; diep in haar buik ontstond het geluid dat zich in de beweging voegde tot hij viel en haar meetrok. Ze bleven liggen, stil was het en hoe op een moment ze te ruim is om zijn geslacht, ze voelde het met zachte horten uit zich glijden, hij sliep...

zij loopt te slapen, de pallet moet bij de andere band staan. Marga laat de wieltjes draaien en neemt het wagentje mee in de goeie richting. Verzet ze haar ene been dan drukt de bil aan de andere kant zich samen en doet ze de volgende stap, dan geeft de bil weer mee; warm worden ze en ze dijen uit bij de beweging, brandpunt is die plek nog steeds en recht naar voren staan de borsten en zo balanceert het lichaam tussen twee richtingen. Het is alweer vier dagen geleden, het was rond deze tijd dat Julius binnen kwam. 'Gutentag.'

'Hé, kom je nog met die lege kisten?' vraagt Andreja.

En als ze die pita wilde leren van Vanka, moest ze snel komen. 'Bijna pompoenen op,' had zijn zuster gezegd.

'Okee, morgen goed?'

9

'Nee, hoeft niet in de keuken, doen we in de kamer. '

De pompoen moet mee, schilmesje mee, rasp mee, bord mee, schaal mee. Zet maar alles op tafel.

'Kom, zitten.'

Vanka ontdoet de pompoen van de harde schil. Marga kijkt rond.

Langs de muren verdringen de kamerplanten en stekjes zich, in bonen blikken, in blauwe champignonbakjes, de hele kamer rond, zodat Vanka bij wijze van spreken met een gieter langs de omtrek van de kamer zou kunnen gaan. Alle plantjes staan te wachten tot de vorst weg is, dan mogen ze naar buiten.

Branko ligt ziek op de bank. Hij kijkt naar de televisie. Hij heeft wel iets interessants, of Marga misschien naast hem komt zitten?

‘Nee, dank je wel.’

Hij wil de asbak en hij wil limonade. ‘Nu.’

Vanka legt de pompoen neer en loopt naar de keuken.

Marga moet ook limonade.

Hoeft ze niet.

Moet toch van Branko.

Nee, hoeft ze echt niet.

Hij geeft het op. Hij wendt zich weer tot het beeldscherm.

Vanka komt zitten, geeft Marga een knipoog. Ze snijdt de pompoen doormidden, geeft Marga de beide helften. Ze snijdt er een part af, haalt de binnenkant weg, geeft het stuk aan Vanka.

Ze raspt de pompoen fijn boven een bord.

De schaal is vol oranje flinters. Vanka mengt er zout doorheen - 'Suiker kan ook, lekkerder,' maar ze heeft alleen maar klontjes in huis. Losjes pakt ze een pluk pompoenrasp in de hand en laat de snippers vallen, totdat het zout goed gemengd is. Ze haalt meel. Nee, Marga hoeft niet mee te gaan naar de keuken om alles te volgen. 'Ik maak het in de kamer.'

Uit de zak laat ze een klein bergje meel op een bord vallen, de rest zeeft ze boven een kom. Ze haalt een kan water en een klontje gist.

'Hoeveel gist?' vraagt Marga.

'Zoveel,' laat de vrouw zien en doet het bij het meel en voegt water toe en mengt alles. Ze vouwt het deeg naar binnen, duwt het tegen de bodem van de bak, pakt een volgend stukje en gaat zo de hele deegmassa rond. Tegen en onder en boven en rondom het witte mengsel tekenen de handen van Vanka zich af. Ze wrijft ze schoon boven het deeg en schuift de bak naar het midden van de tafel.

'Moet rusten.'

Ze sprenkelt olie in de rechthoekige emailschaal. Dan trekt Vanka een handvol van het deeg en draait dit tussen haar handen. Ze strooit bloem over de tafel en rolt het bolletje uit. Het wordt een lap. Ze bestuift deze met bloem, rolt verder uit, strooit weer bloem en rolt het deeg om de stok. Boven de schaal ontrolt ze de flinterdunne lap, het hangt daar als een trommelvel gespannen. De golvende zijkanten worden weggehaald; het deeg valt op de bodem.

Vanka houdt haar vinger tegen de flesopening, sprenkelt olie over het deeg.

Ze pakt een nieuwe pluk deeg.

Ze legt de tweede lap over de eerste - 'Beter, anders te nat onderin'. Ze strooit een handvol pompoenflinters over het deeg.

Ze pakt deeg, rolt dit tussen haar handen, legt het op tafel en maakt het plat met de stok. Ze draait het deeg en rolt overnieuw. Draait de lap, rolt naar alle kanten tot het deeg flinterdun is. Vanka pakt de punt, draait deze om de stok en rolt de hele lap op. Nieuwe laag deeg komt over de groente, nieuwe druppels olie, nieuwe handvol pompoenrasp, nieuw plukje deeg.

Het deeg is op, de rasp is op, de schaal is vol.

Vanka drapeert de theedoek over de pita. 'Beetje wachten en dan in de oven.'

Als Marga naar huis fietst, kan ze zich ineens indenken, dat mannen uit hun vel springen. Deze eilanden van autonomie onder hun dak.

10

'Marga wanneer jij jarig, mag wel jou kusje geven?'

'Nee.'

'Waarom niet?'

'Wil ik niet.'

'Jij bang ik jouw lippen opeten?'

'Nee. Baas mag mij een kusje geven, Mieke ook maar jij niet, je wilt meer, daarom.'

'Oew, jij nu slechte vrouw, ik niet meer praten, nooit meer.'

'Kijk, mwwah, veel mooi,' Andreja geeft de Elstar een kusje en poetst de appel op.

'Mooie. Neem maar mee naar huis,' zegt Marga.

'Eerst in pauze baas vragen, anders dief. Mag niet. Wanneer dood in Joegoslavië zeggen in djavo wanneer slecht leven en wanneer goed leven in anjeo, zeggen lopen op dunne weg en wanneer vallen komen in djavo, daar vuur branden, jij nou snappen waarom ik niet dief en wanneer niet vallen komen daar, ja, niet weten hoe zeggen.'

'In de hemel, zeggen wij. Ik dacht vroeger dat het één grote boomgaard was met sinaasappels en bananen en abrikozen,' zegt Marga en dat je onder de bomen in het gras kon liggen.'

'Jij wil wel dood?' vraagt Andreja.

'Nee, ik wil negentig worden.'

'Nee, kan niet, dan niet meer lopen en hier worden als kind.'

'Geeft toch niks,' zegt Marga. 'En jij?'

'Geeft niks wanneer vannacht dood. Lekker altijd slapen. Oud is niet goed. Misschien ook beetje werken in hemel, geeft niks. Misschien jij ook komen en ik zeggen: "Ha Marga, hoe is 't," en weer samen werken.'

Zo'n mistige niet omljnde bewolking, die door flarden licht de plek van de bijna volle maan aan Marga verraadt als ze eenmaal het dorp uit is buiten bereik van de straatlantaarns. Dan trekt de bewolking open en wordt door een waterige maan beschenen, vaal oranje wattige lagen, de maan heeft griep denkt Marga.

11

'Vrouw zeggen hebben nu nieuw geld, ja, niet nieuw geld maar één dinar nu zelfde als een mark. Kan weer post sturen, ik gisteren brief schrijven. Denken sancties nu ook snel stoppen, woe hoe. Ik lekker geslapen, half elf tot zeven uur. Beetje koffie koken en weg. Wanneer oorlog stoppen nog jaar wachten en dan terug. Goed leven daar. Beetje werken, moet. Plaatsen van tarwe waar combine niet bij kan, in bergen, jij snappen. Moet met de hand oogsten, oew, misschien moeten wel vijftien mensen helpen, ik ook.'

'Wanneer help je mij nu een keer?' vraagt Marga.

'Jou helpen? Ah, van verhaal. Sorry, ik vergeten zoeken.'

'Je hebt me op een idee gebracht, ik heb bloemen neer gezet bij mijn vader en moeder, violen, winterhard, volgend voorjaar bloeien ze.'

'Jij goed doen. Wat jij zeggen, liggen in één graf?'

'Ja,' zegt Marga. 'De kisten staan op elkaar. Dat denk ik tenminste.'

'Bij ons niet, grond zat. Niet van gemeente, van mensen zelf. Kijken, grote weiland. Dit stuk van mijn familie, dit van de Kronics, hier Bouchoms, hier stuk van Bezatc, hier Ramzic, hier Srotevic, hier stukje Gumuz, hier Frinic. Wanneer iemand dood, gat graven, ja, vragen mensen willen doen. Vinden soms ring of kruisje, moet terugleggen bij nieuwe kist, jij snappen?'

'En jouw vrouw, wordt ze in de grond van haar familie begraven of in jullie grond?'

'Vrouw nu van mij familie. Ja, misschien wanneer pas getrouwd en dood dan ik praten met papa van vrouw en zeggen: "Waar begraven?"'

12

Marga rent naar de wc. Ze gaat boven de pot hangen, voelt het overgeefsel langs haar wangen gaan, naar buiten gulpen. Ze trekt door en gaat op de wc zitten, haar darmen lopen leeg.

Opgelucht loopt ze terug naar de appels. 'Ongesteld geworden vannacht,' zegt ze tegen Andreja.

'Anders nooit last, nu wel.'

'Menstruatie hè? Drie dagen.'

'Nee, langer,' zegt Marga.

'Kan niet, altijd drie dagen.'

'Bij mij vier of vijf dagen.'

'Nee,' zegt Andreja. 'Eerste dag veel, dan minder en dan bijna niet meer. Godverdomme ik niet snappen, waarom moet zo elke maand, waarom niet een keer per half jaar.'

Marga glimlacht zuur, automatisch sorteren haar handen de appels. Ze schraapt energie bij elkaar en zegt: 'Nema vese, normaal heb ik er nooit last van.'

Andreja tettert gewoon door. 'Wel erg, moet uitkijken daarna. Vrouw zeggen vier is genoeg. Ik niet snappen, man wonen vierhonderd meter verder, hebben zes are en toch elf kinderen gemaakt, één meisje dood, pakken van die kleine witte dingen, groeien in bos, niet weten naam en mamma koken, kind dood. Pappa en broers ook eten en niet dood, hoe kan dat. Misschien slang

meisje bijten?'

Marga rent naar de wc

'Ik ga naar huis,' zegt ze tegen Andreja.

Ze heeft de wind in de rug; hopelijk is ze op tijd thuis.

Ze flikkert haar fiets tegen de schuur en geeft over op het grasveld. Ze laat haar tas in de hal vallen, pakt twee emmers en handdoeken en kruipt in bed. Ze bevriest zowat, pakt een tweede dekbed, een extra deken voor de voeten.

Ze moet weer overgeven, witte kaasvlokjes drijven nu in de emmer en stukjes brood en lichtbruine koffie. Het kussen ligt te hard, Marga pakt het dikke zachte kussen van ernaast, 'Moeder moeder,' kreunt ze.

Wat omhoog komt is groenachtig en glijdt door de keel als snot, ze hoeft geen vinger meer achter in de mond te steken, de beweging begint vanzelf en zet zich voort omhoog, niets aan tegen te houden en nog steeds zweet ze koude druppels. Ze besluit naar beneden te gaan, water te koken voor een kruik.

Ze ligt in haar holletje onder de dekens, hondsberoerd nog steeds. De kruik is te warm en haar buik is te koud.

Weer geeft ze over. Ze gaat liggen. Op de plek van de kruik is het tenminste warm.

Het is maar een kwartiertje dat ze geslapen heeft, ziet Marga. Haar lichaam is behaaglijk warm en vredig als schoongeveegde lucht. Over is over, voorbij is voorbij, ze kan best Andreja gaan helpen met de appels.

13

Marga fietst naar het werk. Tegen de slootrand ziet ze een soepele zwarte poes, die nieuwsgierig is naar de schapen achter het prikkeldraad. Op hun beurt zijn de schapen nieuwsgierig naar wat

daar zwart is en beweegt, ze komen aangelopen.

De maïsakkers zijn vanaf de oogst al onbegaanbaar, jammer voor de boeren die van een opge-ruimd omgeploegd land houden. Marga ziet liever een hele winter dit: een veld met beenkleurige stoppels en tractor sporen vol plassen.

Marga stopt de appels in de machine, Andreja vangt de geschilde op, weegt tien kilo af in een zak en zet deze op een pallet.

'Ik wil graag jouw verhalen opschrijven, van toen je soldaat was en van toen jij naar Nederland kwam,' zegt Marga.

'Goed, waarom niet.'

Even later: 'Ik jou helpen, dan jij mij ook helpen.'

'Zeg maar wat je wilt hebben, ik kan je geld geven.'

'Geld, geld hoef ik niet.'

'Met jou naar bed ga ik niet en als je daar steeds over zeurt kom ik nooit meer bij jou thuis. En dan vertalen we gewoon niet. Je kiest maar, wel of niet.'

'O,' zegt Andreja.

Marga fietst naar huis en de maan is een dunne penseelstreek, die zich soms laat zien tussen trage zwartblauwe wolken. Achter hen is de hemel turkoois.

14

'Zeggen gaan weer trein van Duitsland, Oostenrijk naar Kroatië, Bosnië, Servië, zeggen ook vliegveld weer open. Oew, blij, kan misschien weer geld sturen en pakketten. Ik half zes luisteren naar journaal. In mijn plaats nu regen.'

'Pardon,' zegt Marga, ze wil dezelfde appel pakken als Andreja. Hij zegt iets in zijn taal en schertert. Marga trekt haar wenkbrauwen op.

'Ik jou nou vertellen.

Man in mijn dorp alleen wonen, dochters getrouwd, zoon werken in Belgrado, soms komen in weekend thuis zeggen: "Pappa, jij keer bij mij op bezoek."

Pappa keer gaan. Samen eten en drinken en dan man zeggen: "Pappa, jij ook blijven slapen."

"Okee," pappa zeggen. Nog wat praten en drinken en dan zoon zeggen:

"Pappa, ik moet nu weg, dansen met meisje, kom straks terug."

"Ik kan meegaan?" pappa vragen.

"Okee," en mee en zien zoon dansen, zo,' - Andreja houdt de denkbeeldige vrouw tegen zich aangedrukt en zwiert langs de lopende band - 'dansen klaar en pappa zeggen tegen zoon:

"Mag ook wel zo dansen met meisje?"

Zoon meisje vragen, zeggen: "Waarom niet?"

Pappa dansen en dan ineens allebei op grond liggen, meisje zeggen: "Pardon," en bijna huilen.

Pappa zeggen: eh, "Nei pardon, pretsnaj da sam jatsji, niks pardon, ik veel sterker dan zoon."

Ja, pappa niet kennen van zo dansen, alleen kennen van zo op schouders vasthouden, trretete, trretete,' - Andreja doet een reidans voor. 'Zoon veel lachen.'

'Hè, waarom gooide de vader haar op de grond?' vraagt Marga.

'Ja, denken moet zo, denken wanneer zoon zo dansen, wil meisje op grond leggen maar is niet sterk genoeg, ja, veertig jaar geleden misschien, alleen in stad zo dansen. Man nu allang dood.'

Om twee uur klettert de regen op het golfplaten dak. 'Hoe kan dat?' vraagt Andreja. Hier zelfde als in mijn plaats en toch tweeduizend kilometer tussen. Ik zoeken schrift gisteravond, kan nergens vinden, ja, moet nog goed zoeken.'

15

Marga plent koud water over haar gezicht, droogt het af en gaat naar beneden. De vloer is gestofzuigd, tot achter de banken en in alle hoeken toe. Het aanrecht glimt en op het tafelblad van donker eiken ligt een berg gekleurde toffees. Voor Andreja, die straks komt.

Hij is nog steeds zijn teksten kwijt, 'Geeft niks,' had ze gisteren ineens resoluut gezegd, 'ik kom je morgen halen en we zien wel, je kent ze toch uit je hoofd? Hoe laat zal ik je halen? '

'Negen uur, goed,' had hij gezegd en elke keer als gisteravond de telefoon ging, dacht ze dat hij af zou zeggen en nu is ze benieuwd of hij wel open zal doen.

Zijn spijkerbroek heeft witgestikte zijnaden en boven de gepoetste schoenen ziet ze lichtblauwe sokken. Nee, je zou hem geen midden vijftig geven. Uit het zakje van de spijkerjas steekt een

dubbelgevouwen schrift. 'Gisteravond opgeschreven uit kop.'

'Ik vierde klas weg van school en dan pas leren latijn schrijven, eerst leren in eigen letters. Pappa toen ook geen geld voor bus. Andere kinderen wel met bus naar school, negen kilometer. Ik half jaar lopen en dan zeggen tegen pappa: "Wil niet meer.' Ook net na oorlog. Daarom ik ook zo boos van oorlog, nu weer alles kapot en kinder niet naar school, niemand geld.'

Marga neemt een slok koffie. Ze bekijkt zijn regelmatige handschrift.

'Rusland ook zo schrijven en Hongarije en Bulgarije.'

'Hoe heten deze letters?'

'Cyrillisch.'

'Hoe?'

'Cy ril lisch. Ik voor jou schrijven,' en hij schrijft haar naam op.

'Nu jouw naam,' zegt Marga.

'In cyrillisch snel schrijven,' zegt Andreja, 'wat jij denken hoelang gisteravond?'

'Drie uur?'

'Nee, één uur.'

'Mag ik dit kopiëren? Dan ga ik even snel naar de winkel.'

'Ja goed; mag wel jouw huis kijken?' vraagt Andreja.

'Natuurlijk.'

Als Marga terugkomt is hij verdiept in haar Bos atlas. 'Verrekte, mooi. Wanneer jij wil op vakantie, jij altijd kunt zien waar naar toe. Ja, ik ook zo doen met zwager wanneer gaan naar Joegoslavië, zeggen links en rechts met rijden.

En vroeger met zijn vrouw deed hij het volgende spel: hij gaf haar de kaart, zei een plaats, zei niet de provincie erbij en dan moest zij zoeken.

Andreja wijst aan waar hij soldaat is geweest en zoekt Belgrado en zijn woonplaats. 'Snel gevonden hè. Ik niet veel school maar toch niet stom. Wat jij denken ik stom?' Hij bladert terug en zoekt Mill op en Beugen. 'Hoeveel kilometer?'

'Twintig ongeveer,' zegt Marga.

'Jammer dat je weggaat. Anders ik goed Nederlands leren en jij goed Joegoslavisch.'

'Sorry, ik jou vragen wijn,' en zo leest Andreja om half elf 's morgens hardop, een grote bril op

zijn neus en zijn hand om het glas.

Marga spoelt het bandje terug en drukt op Play. Andreja's stem reciteert door de kamer.

'Verrekte gek, mooi,' zegt Andreja. En of ze de fles op tafel wil zetten, hij tankt zelf wel bij. 'Wat jij denken, ik zuiplap? Moet drinken, dan beter praten.

Nu tweede verhaal. "Tyd je Andreja Covik....."

16

Het schrift van hem is beschreven; dat van Marga is nog leeg.

Ze begint te schrijven wat Andreja vertaalt:

'Toen ik soldaat was. Hoe het leven is als soldaat. Wat doen als soldaat.

Er groeien struiken met, eh, zuto, jij wel weten zuto?'

'Ja, geel.'

'gele bloemen. Ik nu praten van hoe het is soldaat, beginnen eerste drie maanden.

Nou luisteren meisjes en jongens - ja, bij ons zo zeggen, eerst meisjes, dan jongens, weet niet wat in Nederlands moet. Wat doen?

Wanneer ik beginnen soldaat alles zien en moeilijk van mij. Wanneer in eh,'

Marga pakt de atlas erbij en Andreja laat z'n vinger door Makedonië gaan. 'Ja hier: Ohrid,' en zoekt dan verder: 'Waar Bulgarije?' Kleine plaatsen ziet Marga met dunne grijze letters en bergen van 1794 meter. 'Ja hier: Berovo. Eerst drie maanden in Ohrid, dan twee jaar volmaken in Berovo.

Verder.

In Ohrid komen en iedereen koffer precies recht zetten en openmaken en wat mamma koken - vlees en koeken - neer zetten en samen delen en eten, buiten zitten op de grond. Dan ik zo kijken,' - Andreja wijst om zich heen.

Dan zegt hij op andere toon: 'Nu jij eerst lezen wat hebben opgeschreven.'

Marga leest voor.

'Verrekte gek, jij goed doen. Verder.

Twee mannen komen met machine en komen haren knippen, elke jongen kam pakken en haren netjes kammen,'

Andreja haalt een denkbeeldige kam uit zijn kontzak, kamt z'n haren naar achteren en duwt ze dan met een bevallige hand weer iets naar voren.

'Alle jongens moeten rechtop staan in rij wanneer knippen, mag niet zitten. Wind waaien en regen vallen en kapper beginnen mijn haren knippen.'

'In de regen?' vraagt Marga.

'Nee, zelf zo bij maken, moet.' Andreja grijnst en gaat verder.

'En dan zien haren op schouders vallen, hart veel kloppen, zelfde worden als steen. Kapper stoppen machine. Rustig kapper, machine – eh, hoe zeggen, dood, eh, hoofd zo,'

Andreja trekt een smartelijk gezicht en legt z'n handen om het hoofd.

Marga snapt het niet.

'Eh, zo doen.' Hij pakt een haar en trekt heel hard.'

'Ah, trekken.'

'trekt meer haren uit mijn kop dan snijden. Kapper luistert niet en zegt mij: "Jij niet praten, jij beginnen soldaat." Alle jongens kwaad: waarom haren weg? - ja, nu niet meer, moet vroeger, voor eh,'

'Luizen,' zegt Marga.

'Nou kijken verder, nu moet iedereen douchen. Wanneer binnen vier muren alle kleren uit. Het is vijf uur vanmiddag. Van muur water omlaag komen, zelfde als regen. Douchen klaar en geven mij pet, veel te klein, tot nek komen en ook geven mij schoenen, kleine, kan allebei voeten zetten in één en geven jas, lang, wanneer lopen zand meenemen en dadelijk samen ruilen, kan niet zelf jas kleiner of groter maken. Alles klaar en 's avonds komen regen komen wind,'

'Echt waar?' onderbreekt Marga hem.

'En jongens schoenen uit, moet schoenen recht zetten en sokken recht boven schoenen zetten, soldaat-baas dan tellen tot negen en iedere soldaat moet op bed liggen. Wanneer liggen bed soldaat-baas van iedere jongen voet kijken, wie niet wassen moet bed opstaan en moet voet wassen. Wanneer wassen moet met koud water. En krijgen heimwee. Dan eh - teterreteet,'

'Ah, trompet,'

'Trompet hard, drie keer, iedereen moet gaan slapen. Tot 's morgens vier uur. En trompet hard roepen iedere soldaat bed opstaan en ene soldaat-baas komen in deur tellen tot zeven en zeggen: "Nog niet klaar," en dragen een boek en pen en opschrijven in boek wie laatste klaar is, moet twee keer toilet poetsen of vloer. Ik zien: soldaat-baas mouwen omhoog en zeggen hoe bed maken, iedereen moet bed maken en veel zweten, moet strak opmaken en wanneer onder dekens

niet strak kan rand ook niet strak. Mijn bed twee hoog. Vijftig jongens op een kamer. Baas komen en bed inspecteren, welke niet goed alles weggooien en moet overnieuw. Gymnastiek twintig minuten iedere jongens veel zweet. Pappa en mamma: tot iedere dag twaalf uur leren met geweer, alleen niet zaterdag en zondag. Oude man sergeant, naam Zmia, zelfde als eh,' Andreja wijst iets duns aan dat over de grond kronkelt.

'Slang?'

'Ja en slang zo doen,' Andreja bijt met z'n ene hand in de andere.

'Ah, giftige slang.'

'Ja, Zmia zelfde als giftige slang. Wanneer roepen recht moet recht maken en ik vergeten familie thuis, zo hard man schreeuwen en iedereen vergeten en bang, beetje. Moet marcheren half uur en moeilijk voet strekken en weer krom maken en denken van mamma en meisjes. Tegen mij zeggen:

"Moet voet recht houden." Hoofd eh,' Andreja houdt het vast en beweegt z'n handen dan omhoog.

'Afwezig? Weg?' vraagt Marga.

Ja, weg, sergeant van alles uitleggen en ik denken: wat dadelijk koken om te eten.' Andreja kijkt op van z'n schrift en zegt verontschuldigend: 'Ja, misschien alle soldaten zo denken, ik praten voor mijzelf. Verder. Man praten wat moet soldaat doen en ik denken: dadelijk misschien geven vlees of niet? En man zeggen praten theorie van alles en ik denken: macaroni net zo lekker als snoepje. Volgen keer ik wil soldaat zijn drie jaren, maar eerste drie maanden niet wil. Klaar.'

17

Marga zit scheef aan tafel, haar voet op de spijl van de volgende stoel. Ze lepelt van de soep.

'Ik jou goed zeggen: moet voet op grond zetten,' zegt Andreja.

'Hoezo, dit is mijn huis.'

'Jouw huis, mijn huis, maakt niet uit.' Hij wijst op zijn buik. 'Hier binnen niet goed wanneer zo eten, echt waar, moet allebei voeten op grond.'

'Dat zeggen ze bij jullie misschien, hier niet,' zegt Marga.

'Mag niet, ik ook niet weten maar oude mensen zo zeggen: hier binnen dan kapot.'

'Ik zit lekker.'

'Moet zelf weten.'

'Wanneer ik bij jou op bezoek ben, zet ik beide voeten op de grond,' zegt Marga.

'Van mij geeft niks, wanneer wil voet tegen plafond ook goed. Alleen: oude vrouwen zo zeggen: moet zetten voet op grond en moet rustig eten niet praten.'

'Ssst,' zegt Marga.

Andreja lacht.

'Goede soep,' zegt hij. 'Ik jou keer geven voor in soep, Joegoslavische bouillon.'

'Ssst,' zegt Marga.

18

'Toen ik naar Nederland ging. Eenduizendnegenhonderd en drieënzeventig, jaar.

Zeventien oktober, datum. Op zeventien oktober wil Andreja Covik in Holland werken. Zwager en vrouw koffer volmaken.

Mijn zoon Goran huilen en mij vast houden en zeggen: "Wie met mij nou blijven, jij mijn papa, jij weg naar Holland. Jou dadelijk weg van mij van mamma van opa van oma van zuster, veel moeilijk."

Ik zeggen: "Stil, goed opletten, dadelijk niet zoveel denken."

Samen weg, familie en vrouw Stana naar bus en beginnen van café en zitten en wachten bus en mijn broeder,'

'Je had toch geen broers?' valt Marga hem in de rede.

'Nee, pappa broer zoon.'

'Oh, je bedoelt: neef.'

'Nee, broer.'

'Broer is zoon van jouw vader, neef is zoon van broer van jouw vader.'

'Niks mee te maken, bij ons zelfde zeggen.'

'Ook voor zuster en nicht?'

'Ja, zelfde.

Verder.

Broer zoeken ober en iets brengen drinken. Ik drinken pils en in café kijken mensen welke mij kennen en bus wachten. Van andere dorp mensen en wachten en daar komt bus en alles mensen

mij handje geven en ook kussen en alles zeggen succes van mij en ook:

"Goed rijden van bus en van vliegtuig," en ik snel in autobus zitten en door glas naar buiten kijken en dadelijk niet meer zien van mij geboren Uzicka Pozega, moet zo schrijven,'

Andreja pakt haar schrift en schrijft het op.

'Mijn geboorteplaats, ik daar altijd zingen en met accordeon spelen altijd. Wanneer ik kom tot stad Zemun ik veel denken waar slapen, van zwager of van zuster thuis, bij allebei kan, asteblijft maakt niet uit.

Ik ga naar zwager in Zemun en daar wil slapen en beetje praten en koffie drinken en weg naar slaapkamer en ik morgenvroeg moet snel bed opstaan. Moet bus pakken naar stad van vliegtuig. Schoonzuster koffie maken en tafel zetten en man roepen en man mij komen slaapkamer en mij roepen:

"Koffie pakken en moet iets eten iets drinken en jij moet niet te laat komen van bus, moet weg." Ook zeggen: "Jij wil eten of niet, zelf weten."

Zwager en vrouw mij handje geven en mij zeggen:

"Succes van Holland en succes van vliegtuig en wanneer komen daar jij kaart sturen of brief."

En in bus zitten naar Belgrado en wanneer komen tot Surcina, straat van vliegtuig, nog denken van dorp en van vrouw en kinder en familie.

Alles zetten in wachtkamer van vliegveld en zitten op bank en naar buiten kijken - ja, jij snappen, iemand die nooit in vliegtuig zit zo kijken.

Andreja schenkt de laatste wijn uit de fles. Sorry, jij misschien nog hebben wijn?'

'Ja, genoeg. Neem straks maar een fles mee naar huis. Ik wil geen zatte man hier binnen.'

'O, dank je wel.

Verder. En koffers geven en kleine truck brengen koffers naar vliegtuig en iedere mensen paspoort kijken en weg naar buiten en beginnen zitten vliegtuig binnen en zeggen:

"Nou vliegtuig moet rijden, riemen vastmaken."

Vliegtuig gaan rechtdoor naar Holland. Van mij alles familie heimwee.

Wanneer komt bij stad Amsterdam vliegtuig stoppen en mensen buiten komen, moet koffer pakken van band en paspoort kijken en tellen hoeveel mensen komen. Koffer pakken en denken waar naar toe, moet weg en niet weten waar uitgang en rond kijken en zwager Dario met arm roepen:

"Kom." Dario met Hollandse man praten, ik niks verstaan, ik alleen kijken.

Wanneer komen in dorp Beugen daar wonen Dario en Slava en kinderen en mijn zuster handje

geven en kussen en koffer pakken en in kamer zetten en wachten van koken en samen praten:
'Hoe is het?' Pappa, mamma, vrouw, kind, alles praten. Klaar.'

19

Nee, hij wil naar huis. Warm eten hoeft hij niet, hij heeft nog lang geen honger en hij heeft thuis trouwens ook nog vlees van koe en van varken, zal die bakken in de olie met paprika en champignons die ze hem meegeeft.

'Jij komen, bij mij thuis ik bandje verder volmaken, accordeon spelen. En straks samen lekker eten.'

'Nee,' zegt Marga. Ze rilt, haar blouse is veel te dun. Toch haalt ze boven geen trui en ook zet ze de verwarming niet hoger. Geen wonder dat hij weg wil.

'Of laten hangen,' grijnst Andreja als hij z'n jas pakt. 'Morgen weer komen.'

'Verrekte waardeloos, waarom ik geen rijbewijs,' zegt hij in de auto. 'Ik moet les nemen en dan wij samen in auto rijden naar Joegoslavië, allebei rijden.'

'Nee, ik ga niet mee.'

'Jij bang van vriend?' vraagt Andreja.

'Nee, niks bang. Ik wil gewoon niet met jou.'

'Och, nema vese, geeft niks, twee weken. Wanneer ik moe dan jij rijden.'

'Nee,' zegt Marga.

'Moet zelf weten, maakt niet uit. Wat jij denken, ik jou opeten?'

'Nee.'

'Jij niet wil, dan niet goed, dan nooit meer praten.'

'Het maakt dus wel wat uit,' zegt Marga.

'Nee, ik ouwehoeren, jij toch weten. Jij nog menstruatie?'

'Ja.'

'Altijd kunnen zien, hier wit,' Andreja wijst onder z'n ogen. 'Jij niet.'

'Nee, gelukkig niet,' zegt Marga.

'Ik niet snappen, mijn vrouw altijd drie dagen en jij?'

'Dinsdag begonnen. Is bij iedereen verschillend. Waaw zon, straks nog even een stukje fietsen.'

'Nee, moet thuis blijven, beter.'

'O ja, dat was ik vergeten, dat jij alles precies weet.'

'Wat jij denken, ik niet weten? Jij nog binnenkomen, Joegoslavische wijn drinken, beter.'

'Nee dank je wel, ik menstrueer, ik ben ziek. Dag.'

'Dag.' Andreja knijpt haar hand fijn en maakt deze keer geen aanstalten haar te kussen. Marga keert de auto en zwaait. Dan voelt ze hoe moe ze is en koud en leeg.

Thuis haalt ze een trui van haar slaapkamer en ziet het opengeslagen bed met de menstruatievlek op het laken. Zo wist hij het. Ze ziet Andreja voor zich en hoe hij overal zijn blik op heeft laten rusten zoals hij dat in de schuur doet. Stom dat ze haar bed niet had opgemaakt. Alsof hij in haar gekeken heeft.

20

Marga geeft hem de vellen papier.

Andreja vouwt ze in vieren, stopt ze in zijn binnenzak.

Hij denkt dat het tweede verhaal het mooist is.

'Hoezo?' vraagt Marga.

'Ja, ik bij zuster thuis en praten en eten en dan wanneer in slaapkamer zitten eerste avond in Nederland pakken boekje en precies opschrijven, straatnaam vliegveld, alles en dan goed onthouden,' en Marga ziet voor zich hoe hij met deze data het verhaal schrijft en dit leest en uit zijn hoofd leert en soms afwezig lijkt maar dan het verhaal in zichzelf reciteert en terug in Uzicka Pozega is en bij Stana en Goran.

'Waarom zeg je in het eerste verhaal, dat de jas te lang is, terwijl de schoenen en pet juist zogenoemd te klein zijn, het zou dan toch logisch zijn: "De jas is te kort, neemt zand mee wanneer lopen?'

Andreja schatert. Dan fronst hij het voorhoofd, zegt het woord voor lang in het Joegoslavisch en dan dat voor kort:

'Nee, moet zo, voor de concertino. Beter.'

'Concertino?' vraagt Marga. 'Je bedoelt hoe het klinkt? De klank?'

'Ja, klank.'

Andreja heeft nog een verhaal voor Marga: 'Man uit mijn dorp, naam Milosj. Broer werken in Belgrado, in fabriek. Milosj slachten kleine varken, ja, nog geen dertig kilo en nemen fles, volmaken met vijf liter wijn en nog wat, kadootje van vrouw en dan gaan in bus en bij broer thuis zitten en praten en lekker eten, lekker drinken en dan man zeggen:

"Jij mee naar film?"

"Nee," Milosj zeggen, "beter hier blijven, televisie kijken en slapen."

"Okee," broer zeggen en uitleggen hoe televisie uit moet - ja, vijftig jaar geleden, zestig misschien - en zeggen van licht uit en weg.

Milosj tv kijken en dan stoppen, drukken op knop. En wil licht uitmaken en op stoel staan en zo doen,': Andreja pakt een appel en blaast er tegen. 'Niks licht uit en nog keer zo doen en dan weet niet en pakken pet en zetten om lamp en vastbinden en slapen. Broer thuiskomen en veel lachen. Ja, ik man goed kennen, nog wonen in mijn dorp, bijna dood nu.'

Andreja zingt een lied en vertaalt het voor haar, over een man met een springend hart gaat het. Wat het tegenovergestelde is van zoet, vraagt hij dan. 'Wanneer eten en zo doen,' hij trekt een vies gezicht. Zuur, denkt Marga of bitter.

Hij leert: schouder, nek, hals, rug, bil en vraagt wat kl o o t za k betekent, hij zag bij de burens een keer schoenen naar buiten vliegen en toen sokken en toen de man en de buurvrouw zei steeds dat woord en hoe je die dingen noemt waar je een broek mee ophoudt, wat moet hij in de winkel dan vragen?

'Bretels,' zegt Marga. Andreja schrijft alle woorden op.

En wat het woord 'schatje' betekent. Wat moet hij dán zeggen als hij een vrouw aardig vindt?

'Nog vier weken samen werken,' zegt Andreja, 'verrekte waardeloos. Waarom jij weggaan naar andere plaats?'

'Wil ik al heel lang naar toe,' zegt Marga.

'Ja, ik toch begrijpen. Wanneer terug van Joegoslavië deze zomer zuster en man en kinderen en ik koffie drinken bij jou. Jij snappen, bij Arnhem over grens en dan naam van jouw plaats op bord.'

23

Andreja houdt het melkkannetje lang boven de koffie.

Marga gruwt: 'Bllk, veel.'

Andreja praat niet meer in de pauze.

Ze staan aan de band te sorteren.

Ineens zegt Andreja: 'Jij niks mee te maken hoeveel melk ik neem.'

Even later: 'Zelfde als wanneer jij eten bij mij en ik kijken hoeveel jij neemt, mag niet, eten zoveel jij wil.'

Hij zwijgt verder.

Blijf maar mooi boos, ik zeg ook niks, denkt Marga. Ze bekijkt hem steeds als hij appels naast zich in de kist legt. Zijn voorhoofd is ineengedrukt, de ogen zijn kleine omlaag gerichte driehoeken en zijn lippen buigen miskend naar voren. Misschien moet ze het hem uitleggen. Gastvrijheid is heilig bij hen. Nee, ze is gek om hem zo tegemoet te komen. Maar stel dat hij nu echt boos zou blijven, dat wil ze niet. Ze kunnen elkaar pesten, zeggen: 'Finitos, afgelopen, nooit meer praten,' maar altijd weet ze dat hij het niet echt meent. Maar nu? Ze hoopt niet dat hij boos blijft.

Ze denkt terug aan de eerste keer toen ze hem zag, z'n jas strak over de dikke buik, zelf verstellende winkelhaken en een gezicht waar ze van griezelde.

Andreja zingt. Hij houdt zijn blik op de band gericht en dan op de kist en dan terug op de band.

'Kampioen,' zegt Marga na een uur.

'Wat kampioen?' vraagt Andreja.

'Kampioen niets zeggen,' zegt Marga. 'Nog boos?'

'Nee, ja, jij niks mee te maken van melk maar niet boos, jij toch weten, van jou nooit boos.'

Hij had de verhalen gelezen. 'Verrekte gek, jij prima schrijven.'

24

'Jullie gemakkelijk praten, jullie niet zo wakker worden,' - Andreja steekt z'n middelvinger omhoog - 'maar geeft niks, nema vese, jullie ook willen van sex wanneer twee maanden niet geweest, jullie ook bloed hier lopen, zelfde,' zegt Andreja en gaat met wijs- en middelvinger over zijn pols.

Het gebaar ontroert Marga, maar ze zegt: 'Waaw, elf uur Andreja en nu pas hoor ik jou over sex.'

25

De maan gaat slapen, schrijft Marga. De maan gaat echt slapen ja, met een scheef gezicht gaat ze richting horizon. Ze krijgt rode wangen.

Ik moet appelpartjes naar de fabriek brengen, om zeven uur beginnen ze daar. Mijn baas houdt er niet van zo vroeg op te staan, mij maakt het niets uit.

Ik heb koffie gepakt hier bij een benzinepomp, zit onder het autolampje te schrijven. Blauwzwarte wolkenflarden dekken de maan toe en laten haar weer rood en opgezwollen verschijnen, bijna raakt ze nu haar bed en in Hamburg is een vloedgolf, zegt de Duitse radio, volle maan en hemelwater en iedereen wordt aangeraden de waardevolle spullen naar boven te verhuizen en 'Denken sie bitte an ihre Fahrzeuge,' wat een humor heeft jullie nieuwslezer toch. Het wordt licht in het oosten, donkere stukjes wolk drijven voorlangs en nu komt er een dichte zwarte bewolking aangestormd en is het weer aardedonker, waarom wil een mens eigenlijk één baan en één partner en één woonplaats voor het hele leven als de hemel elke seconde verandert. Ach, geklets. In de auto lijd ik altijd aan zelfoverschatting. Ik hoef alleen maar te sturen en het ding geeft mijn lichaam vaart. Daag, wanneer kom je weer?

26

'Jongen wil trouwen, pakken meisje uit ander dorp,' - 'pakken,' denkt Marga geërgerd - 'alles mooi, mooie borsten, mooie benen, mooi gezicht. Geven feest en 's avonds in bed meisje wil vrijen en jongen proberen, kan niet, nog keer doen, kan nog niet, toch allebei graag willen. Volgende avond weer proberen, kan niet. Meisje naar dokter, dokter kijken en zeggen:

"Kan nooit." Meisje terug naar eigen dorp, naar pappa en mamma, jongen huilen, toch mooi meisje, meisje ook huilen maar kan niet. Jongen pakken andere.'

'Meisje niet meer getrouwd?'

'Nee, kan niet, kut kapot.'

'Wat kan niet, godverdomme.' zegt Marga. Och laat ook maar, mechanisch pakken haar handen de appels.

Ze had toch al slechte zin vandaag, gisteren ook al trouwens.

Ze had zich door de buurvrouw aan de praat laten houden, zeker een uur had ze daar in de deuropening gestaan, en toen moest ze snel snel gaan koken voor haar eetgroep en van de pompoenpita waren de deeglaagjes veel te dik gebleven, welke gek denkt dan ook dat zoiets gelijk lukt, een normaal mens probeert het eerst rustig uit.

Niemand was ze gisteren en zo is het nog steeds, elke gedachte stukt ergens rondom haar hoofd. Hoe ze de hele dag bij de appels moet doorkomen en wat ze Andreja eens zal vragen, hoe dat andere keren in godsnaam vanzelf gaat, maar gelukkig, hij had slecht geslapen vannacht omdat zijn vrouw geld nodig had om voer voor de biggen te kunnen kopen, verkoop ze maar had Andreja voorgesteld maar dan zou ze maar twee gulden per kilo krijgen, dan maar naar de gemeente had hij gezegd of vragen bij de bank van mag asteblijft spaargeld opnemen.

De hele nacht had hij niet kunnen slapen en vanmorgen zocht hij radio Belgrado maar vond alleen radio Sarajevo en daar maakten ze gewoon muziek - 'Mag niet, iedere mens daar pappa dood of broer of kind, kan niet muziek, zes maanden niet,' - en gaf toen ineens een mooie appel een kusje en vertelde haar het verhaal en staat daar nu, in stilte verzonken, alle lijnen van zijn gezicht hangen omlaag en zijn voorhoofd is een harmonica van rimpels.

'Waarom jij niks praten?'

'Heb eerst koffie nodig,' zegt Marga. Koffie nodig? Thuis heeft ze al drie bekers op.

'Wat jij denken?' zegt Andreja om half twaalf.

'Niks,' zegt ze ontwijkend. 'Ik heb gewoon honger.'

Honger? Het elastiek van de maillot knelt en de band van de broek zit strak.

27

In de middag is ze eindelijk door genoeg appels aangeraakt.

'Goeiemorgen,' zegt ze grinnikend tegen Andreja. 'Ti spawasj bitte, slaapkop?'

'Nee, ti?' en hij veert op. Of hij misschien een aangetekende brief zal sturen, desnoods met vijftig mark proberen, om kwart voor zeven is hij opgestaan en heeft koffie gekookt en een glaasje slivovitsj gedronken,

'Pardon?' zegt Marga.

'Nei pardon, preznaj da sam jaci, nee, ik jou niet gooien, zacht op grond leggen en zo doen,' - Andreja gaat met de hand over z'n gezicht - 'en jij lekker slapen.'

'Nee, hoeft niet, en van die slivovitsj had ik al geroken, ja,' zegt Marga.

Zeker te weten, als de oorlog voorbij is gaat hij onmiddellijk in de vut en zet een handtekening bij de bank om het geld te laten opsturen en hij zal goed leven in Joegoslavië, elk jaar met vakantie, nee, niet naar Nederland, naar een ander land, hij weet nog niet welke maar dat geeft niks, misschien wel gewoon naar zee of misschien neemt hij z'n vrouw mee naar Bajina Basta waar geneeskrachtige baden zijn en misschien nemen ze dan een hotel, honderd kilometer ten westen van zijn dorp ligt Bajina en je kunt er met de bus naar toe en als Marga komt logeren neemt hij haar ook mee en z'n vrouw natuurlijk en zo gauw Marga in zijn dorp arriveert hoeft ze maar zijn naam te zeggen, iedereen kent hem daar, nog een raam moet hij kopen en drie deuren, stom is hij geweest om zo'n groot huis te bouwen, negen kamers en dan nog het aparte huisje waar z'n vader in woonde;

'Twee slaapkamers voor pappa en kamer voor koken, nu kippen daar slapen.'

Marga lacht, de spanning uit haar buik is weg, niets zit meer strak.

'Wacht,' zegt Andreja, hij zal haar nog een verhaal vertellen waar ze vast veel om moet lachen:

'Jongen wil trouwen,'

'O nee,' zegt Marga

'Stil, luisteren: pakken meisje en feest en 's avonds in bed wil vrijen maar jongen niks weten, meisje wachten, jongen niks doen, meisje zeggen:

"Wat jij wél weten?" Jongen zeggen:

"Mamma op zolder bewaren peren, appels, pruimen." Meisje zeggen:

"Jij halen voor mij." Jongen naar zolder en pakken fruit, van alles paar stuks en wil naar beneden stappen en meisje snel trap wegtrekken en jongen ploing vallen, meisje snel huis uit lopen, naar pappa en mamma en wil nooit meer terug.'

Marga hoort Julius op het antwoordapparaat. Morgen moet hij naar Utrecht. Zal hij daarna langskomen? 'Om ungefähr negen uur. Ik blijf slapen als het jouw past.'

28

...liggen dan stil. Uit de lucht valt scheve regen, kletst tegen het wijd openstaande raam. Druppels spatten uiteen op de vensterbank en vallen als nevel op haar hand en op de deken rondom, geeft niks, wol stoot af.

...is ineens onder het dekbed gedoken en duwt haar heup opzij, zet zijn tanden in wat meegeeft, onbeschaamde onbehaarde huid bij apen, morsig en schonkig bij koeien, twee zachte substanties door huid bijeen gehouden die hij liefkoost en brandmerkt; gaat naar voren met z'n hoofd en verzwelgt haar daar.

30

Veel te zacht voor de tijd van het jaar is het, als Marga naar het werk fietst, april lijkt het wel in plaats van februari. De bomen glinsteren in het donker en tegen de hemel hangt een dunne laag mist. De halve maan staat hoog en deelt haar licht met de waterdamp rondom. De sterren zijn natte oogjes. Uitgehuild en in zichzelf verzonken is de hemel na de regenbui van vannacht.

Altijd hangt ze tegen Julius aan voor hij weggaat en moet ze zo nodig nog van alles zeggen, vanmorgen was ze aan de andere kant van de bank gaan zitten en was ze stil; de belangrijkste dingen had ze al tegen hem gezegd na het vrijen, of hij ook niet vond dat haar buik te dik werd

en op welke twee kiezen ze nu een kroon zou laten zetten, op lelijk gevulde of op de echt slechte? Ze had doorgerateld: dat Andreja zei hoe moslims werden begraven, in witte katoen, hartstikke waardeloos, en dat zij toen had geantwoord:

"Beter dan zo'n kunststof kist met nylon bekleed, zo kan een lichaam nooit vergaan," en dat ze tegen Andreja had gezegd, dat zij zelf een gewone houten kist zou willen.

"Ja, wij ook zo doen: zagen van boom en planken, kijk zo," had Andreja toen gezegd en hij had de dikte aangegeven tussen zijn vingers, "Toch mooi maken, met punt net als op huis, jij snappen?".

Dat zij thuis begraven wilde worden waar haar beide opa's en oma's liggen en haar ouders, had ze tegen Julius gezegd, hoewel hij dat al lang wist.

'Maar wie timmert dan een kist voor mij. Mijn broers? Kan ik toch niet aan een minnaar vragen.'
'Genau,' had hij beaamd.

Marga kijkt om zich heen. Geen glinsterende bomen meer. Het is licht. Het is dag.

30

'Ti dobro spawa?' vraagt Marga.

'Nee, ik gewerkt vannacht, dromen van snijden vlees.'

'Vlees snijden?'

'Ja, niet goed. Snijden varken, groot, andere man mij helpen.'

'Waarom is het geen goede droom?'

'Ik weten... Eh, dromen van koken goed, dromen van vlees snijden niet goed, ik zo weten. Ti spawasj dobre?'

'Dobre,' zegt Marga.

'Saam?'

Sinds kort weet Marga dat dit Joegoslavisch is en 'alleen' betekent, dus ze heeft hem altijd het verkeerde antwoord gegeven. 'Nee.'

'Oew, veel rotte,' zegt Andreja, 'ik wel weten wie deze geplukt heeft.'

'Jij misschien?' vraagt Marga.

'Nee, waarom jij altijd slecht denken?'

'O ja, sorry, ik was vergeten dat jij nooit fouten maakte.'

'Nee, wat werken, goed doen.'

'Die mag niet bij de goeie,' zegt Marga. Ze ziet hem aarzelen en de grote appel dan bij de eerste soort leggen.

'Jawel moet, meer kilo's voor baas.'

'Mag niet,' zegt Marga, 'stip gaat verder rotten.'

'Niks mee te maken, ik altijd zo doen. Jij veel te veel weggooien.'

'Pff, jij bent net zo'n klein kind, snel een ander de schuld geven.'

'Ik niks klein kind, jij komen lopen om band en hier voelen, ik geen klein kind.'

Marga kookt van woede, altijd over sex, maar als ze dit zegt heeft hij ook weer z'n zin.

'Jij boos van mij?' zegt Andreja. 'Beter daar staan, band zachter zetten en apart werken, ik niets praten dan ook niet samenwerken.'

Marga ziet een eindeloze dag voor zich en hoe ze ginds aan de band staat, de rug naar Andreja gekeerd, geen enkele verbinding meer, morgenvroeg ook niet en een immense schuur om hen heen.

Ze blijft op de plek.

'Wat heb je gisteravond gegeten?' Marga verbreekt de stilte na een uur.

'Niks mee te maken,' en Andreja wuift de woorden van zich vandaan. 'Jij boos van mij, kan niet praten.'

'Ik ben niet meer boos maar waarom moet je overal sex bij halen? Nederlands vrouwen houden daar niet van.'

'Vrouwen zijn vrouwen, elk land hetzelfde.'

'Je luistert niet eens.'

'Sorry,' zegt Andreja, 'toch denken vrouwen overal hetzelfde. Wat jij denken, ik gek?'

'Niet gek, wel eigenwijs. Maar geeft niks, nema vese, wat heb je gisteravond gegeten?'

Andreja kijkt langzaam op van de lopende band, zijn ogen nog tussen de spleetjes verborgen, trekt dan z'n neus omhoog en z'n mond en beweegt zijn lachende gezicht heen en weer alsof hij het tegen haar arm wrijft in plaats van tegen de lucht en gromt: 'oeow.'

Uit de lucht klinkt hoog aanhoudend geschreeuw, drie buizerds cirkelen, 'Ik doe jullie toch niks,' zegt Marga, ze schreeuwen gewoon door. Marga stapt af en buigt achterover, ze ziet ze zweven, nog meer, zes telt ze er nu en daar nog twee, acht buizerds, ook al het voorjaar in hun hoofd. Ze cirkelen om elkaar heen en dan om een volgende, heldere witte wolken staan achter hen als vegen tegen het strakke blauw. De vogels stijgen draaiend omhoog, drie stippen ziet Marga nog, de anderen is ze kwijt.

Of Andreja haar dan asjeblijft wel een kusje mocht geven, als ze voorgoed wegging.

'Nee,' had ze geantwoord.

Patrijzeveren wolkjes ontspringen in het oosten, daarnaast slingert een wolkenlijn zich oranje de lucht in. De maan staat hoog en is nog bijna half, precies onder haar staat Venus als enige, alle andere sterren zijn in het licht verdwenen.

Het water in de traktorsporen ligt er verstijfd bij, maar meer dan een vliesje ijs kan het niet zijn, denkt Marga. Voor het eerst in weken heeft het weer gevoren, het overviel haar toen ze buiten kwam.

'Ja, vorst in de winter moet, beter voor de bomen,' zegt Andreja. Voor de appelbomen, de perebomen, de pruimen en abrikozen. En of ze weet hoeveel graden het in Belgrado nu is? 'Tien.'

'Onder nul?' vraagt Marga.

'Nee, boven nul, vanmorgen op radio gehoord. En hartstikke waardeloos, Kroaten en moslims willen nog steeds niet stoppen. Kroaten sturen steeds meer soldaten naar Bosnië. Stomme Tudjman, zelf oorlog beginnen en nu ook niet willen stoppen, ophangen die man.'

'Pardon? De Serven mobiliseren zich ook,' zegt Marga.

'Nei pardon, preznaj da sam jaci, nee, niet gooien, zacht neerleggen.'

'Niets neerleggen, niet hard en ook niet zacht,' zegt Marga bits.

'Serven mobiliseren? Kan niet, radio niets van zeggen,' zegt Andreja.

'Stond in de krant.'

'Nederlandse kranten altijd zeggen van Serviërs schuld.'

'Nee, ze zeggen dat de Serven en Kroaten zullen gaan vechten om Bosnië te verdelen,' zegt Marga. 'Voor de moslims zal geen plaats meer zijn.'

'Kan niet, moslims moeten ook leven. Wat jij zeggen, Serviërs ook soldaten mobiliseren? Hartstikke waardeloos, waarom ik niet nederlands paspoort gepakt.'

'Ze komen je hier toch niet halen?'

'Ja, kan wel.' Andreja keilt de rotte Jonathans in de bak. 'Over jaar Joegoslavië hartstikke kapot.' En hoe dat zo kon: hij zag in de droom zijn moeder in groot water, zag alleen nog de kleur van de mouw en had snel de schoenen uitgedaan en was het water ingedoken en had z'n moeder gepakt en vastgehouden en was teruggezwommen en bij de oever had hij zijn moeder in de handen van haar familie gegeven. 'Niet snappen waarom zo dromen.'

33

Andreja houdt z'n dubbele boterham voor het kanon. Boter en gebakken ei zijn bijna bevroren. Marga wappert haar handen in de warme luchtstroom. De vingers kleuren rood, ze tintelen maar de binnenkanten zijn nog verstijfd.

'Ja, toch weten waarom zo dromen,' zegt Andreja als het brood op is. 'Mamma dorst. Ik moet vanmiddag limonade kopen.'

'En die vannacht op je balkon zetten?'

'Nee, geven aan iemand, geeft niks wie, zeggen asteblijft van mamma. Altijd zo doen, moet. Hoe kan dat. Mamma zien vannacht, daar staan, blauwe trui aan.'

'Ik jou vertellen, ja, ik verhaal lezen en nog keer en dan hier in kop, ik goeie kop, denken wanneer acht jaar school ik nu advocaat, wat jij denken, ik stom? Nee.'

Regel voor regel zoekt hij de woorden als vertaling: 'Man en vrouw werken op land, man veel geld bij zich. Man zeggen tegen vrouw: "Ik even naar huis, fles water halen." Andere man op paard komen zeggen:

"Goedendag, hoe is 't?" Man zeggen:

"Goedendag, waar kom je vandaan en waar ga je naar toe?"

"Ik kom van boven," man op paard zeggen, "god mij sturen, moet kijken hoe mensen leven."

Man zeggen:

"Ken jij mijn broer ook?" Man op paard zeggen:

"Ja, gisteravond nog met hem in café gezeten hierboven, geld op van hem en ik zeggen: "Ober, ook koffie voor deze man."

"O," man zeggen, "jij mijn broer groeten en ik jou geld geven en jij hem geven."

"Okee," man op paard zeggen. Man met fles water terugkomen op land, vrouw boos.

"Waarom zo lang weg?" Man alles vertellen, vrouw zeggen: "Stom, nu deze man zelf geld opmaken."

Onderweg naar huis staan de kippen in de hoek van de ren, hun veren wijduit en de kop naar binnen getrokken, ijsig koud is het. Marga heeft de wind tegen.

'Jij niet boos worden,' zei Andreja na de koffie, 'Waarom jij geen kinderen? Beter, wanneer jij thuis komen iemand om mee te spelen. En wie voor jou zorgen later?'

34

Met een hoek van vijfenveertig graden staat de maansikkel aan de hemel, een kommetje denkt Marga. Wat het onderweg tegenkomt, kan het verzamelen, sterren bijvoorbeeld. Pff, die stomme ideeën van jou, denkt ze. Ze is wakker geworden met een schrijnende keel en een verstopte neus, boven haar wenkbrauwen zit een zeurende hoofdpijn. Ze vervloekt zichzelf dat ze in de schuur het kanon pas aanzet, als ze al uren ijskoude voeten heeft, thuis de thermostaat pas hoger zet als ze zit te rillen, om maar niet te spreken van de nachten bij het wijdopen raam waardoor de kou onder haar dekbed kruipt en ze eerst nachtenlang maar half slaapt voordat ze op het idee komt een extra deken over de zijkant te plooien.

Gisteravond belde Julius op, ziek, de afspraak kon niet doorgaan. Godverdomme, wat moet ze eigenlijk met deze minnaar die ze maar af en toe kan zien, je moet toch wel de meest toegenegen vrouw van Nederland zijn om dit zo al jaren vol te houden, wil ze eigenlijk de rest van haar leven zo doorgaan met deze schaarse ontmoetingen die haar toevallen en is het wel zo intens of

maakt ze dat er van: dat ze er na elke ontmoeting weer tijden tegen kan? Is hij feitelijk geen vreemde voor haar en is het niet absurd hem zoveel toe te kennen en is het niet terecht dat z'n vrouw er soms niet tegen kan, kán het eigenlijk ook niet?

Ruim voor de sterren langs beweegt de maan en laat de lichtjes aan de hemel staan.

De verwarming slaat steeds vaker af, ook weer zoiets. De vorige winter had ze al water bij moeten vullen, stond de wijzer al op de grens van het toegestane en het rode gebied. Maar ze denkt, dat ze dat zelf niet voor elkaar krijgt en zo loopt ze steeds naar boven om de waakvlam aan te steken, hetgeen pas na ettelijke keren van minstens zestig tellen wachten lukt. Gisteravond lukte het helemaal niet meer.

Marga gaat op de rug liggen en plooit de dekens aan weerskanten langs haar hoofd. Geen maan meer en geen sterren. Niets meer.

Ze begint zijn naam te neuriën, monotoon bijna, twee korte tonen met een lange iets hogere daartussen, de tonen trillen bij elke hartslag.

35

'Bij een druk lager dan 1 bar dient te worden bijgevuld.

Gebruik bij het vullen uitsluitend schoon water.

Sluit de waterleiding door middel van een slang aan op de vulaftapkraan van de CV-installatie.

Laat van tevoren deze slang vol met water lopen zodat de lucht in de slang niet in de installatie wordt gebracht.

Open en sluit tijdens het vullen alle ontluchtungskraantjes in de installatie (van beneden naar boven) zodat alle lucht ter plaatse kan ontsnappen.

Voeg tijdens het ontlichten geregeld water aan de installatie toe en voeg, wanneer alle lucht is verwijderd, nog zoveel water toe tot de manometer de gewenste druk aangeeft (normaal ca 2 bar bij een gesloten installatie.)'

Als Marga het uiteinde van de wastafelkraan heeft losgewrikt, past het aansluitstuk van de slang niet. Ze graait in het zakje met hulpstukken en probeert alle blinken stukjes met schroefdraad uit, allemaal te groot.

Na een uur ontdekt ze een tweede kraan in de badkamer, die van de wasmachine. Het past precies.

36

Ik had de zwarte broek uitgewassen die je nog niet gezien hebt. Ik had m'n haren gewassen en dennenolie in het badwater gedaan. Chocola met hazelnoten gekocht voor de wandeling, pompoenpita gemaakt, prachtig gelukt. De laarzen had ik gisteravond al ingesmeerd, ik hoefde ze alleen nog maar uit te poetsen voordat je kwam. Godverdomme, alsof ik je op handen draag, alsof ik deze dag aan alle kanten heb gestut. En nu kom je niet en het blijkt een zinloos bouwwerk, een constructie en de dag lijkt leeg en ik lijk van geen belang al ben ik in deze dag en hoe moet ik de dagen hierna doorkomen als je niet in mijn lichaam zit? Ik moet de laarzen nog steeds uitpoetsen, vier uur is het nu en je bent niet hier vandaag en ik dacht dat ik me daarover heen gezet had maar nee. Ik was gaan fietsen, maar heb me omgedraaid. Het stoplicht was alweer groen geworden, ik kon doorfietsen, maar ik ging terug. Godverdomme, ook nog eens voor niks daar staan te wachten. Voor niks op weg gegaan. Ik zit nu in de hoek van de bank en wilde opstaan om nog een blokje chocola te pakken maar ik was toch juist gaan zitten om níet door te gaan. Ik wilde de krant pakken maar die heb ik laten liggen. Ik wilde alweer opstaan om de was te vouwen maar ik ben niet opgestaan. Ik zit. Ik mis jou. De vier muren zijn wit evenals het plafond en op de bodem van deze blokkendoos ligt zesenvertig vierkante meter grijze wol en op deze wol staat een rechte bank en in de hoek van de bank zit ik.

37

De steelpan van de Grote Beer laat alles uit zich vallen. Marga staat in de tuin, het hoofd achterover gebogen. De kou dringt door haar kleding, maar ze blijft staan, ze wil weten hoe het nu zit met dit sterrenbeeld dat 's avonds aan de hemel staat met de steel verticaal, dat 's nachts om de pan draait en dan nu zo zou moeten staan, maar nee, de Grote Beer lijkt wel dubbel getuimd of - Marga draait zich om - driekwart gedraaid? Maar dat kan toch nooit in één nacht. Of draait al-

les om de steel in plaats van om de laatste ster van de pan? Nee.

Maar, verrek, ze staat nu natuurlijk zelf ook al hondertachtig graden andersom. Marga kijkt naar het beeld en brengt het hoofd dan langzaam achterover tot ze de uitgangsstand van gisteravond zou kunnen zien. Ze doet dit nog een keer en ziet de kwartslag draai voor zich. Het klopt.

38

'Jij ook gezien van journaal?' Nee, Marga heeft geen journaal gezien, twee dagen niet. 'Godverdomme, granaat op markt in Sarajevo, niet weten wie doen, achtenzestig mensen dood, tweehonderd in ziekenhuis,' zegt Andreja. Wat heeft zij eigenlijk gedaan het weekend, denkt Marga. 'Niet weten wie gedaan heeft, ik huilen voor televisie, hier arm, daar been, godverdomme.' Het blijft stil.

'Mensen zijn eigenlijk slechter dan dieren, een dier maakt een ander dood om te kunnen eten,' zegt Marga.

'Ik jou al zo vaak gezegd: soldaten geven pistool en schieten andere soldaat, goed, maar niet in huizen gaan en kinderen en vrouwen doodschieten, waarom zo doen? Wie granaat gooien op markt? Kan alleen maar zo doen wie geen familie daar heeft,' zegt Andreja. 'Wanneer vinden wie gegooid heeft, ophangen. Of nee, benzine over benen gieten en brand maken.'

'Zou jij vechten als ze jouw vrouw hadden doodgeschoten?'

'Ik zoeken wie heeft gedaan en doodschieten, zeker te weten. Anders niet, ja, ook wie komen naar Nederland en mij hier wil halen, zeggen: "Helpen vechten," ik die man doodschieten wie mij wil halen.

Hartstikke waardeloos, vrouwen pakken en in huis laten lopen, zo, kleren uit,' - Andreja begint bovenaan en gaat langzaam met zijn vingers omlaag over zijn buik, veel te langzaam vindt Marga. Hij doet of hij knoop voor knoop openmaakt en laat het kledingstuk dan scheef op de grond vallen, trekt nog iets uit - 'eh, naakt, hartstikke koud en dan verkrachten en dan buiten doodschieten, verrekte waardeloos, niet normaal wie zo doen.'

Marga ziet de armoedige duistere beschoten huizen voor zich en kan bijna beseffen hoe vanzelfsprekend het verkrachten is na een dag oorlog, bijna een kroon op het werk in plaats van een bijkomstigheid, de laatste hindernis die overwonnen moet worden. Zijn vrouwen de slachtoffers

van deze oorlog, zoals een Kroatische schrijfster in het weekblad zei? Mannen beschieten en verwoesten, was haar stelling en vrouwen ruimen weer op en koken het eten.

Nee, dacht Marga instinctief toen ze dat las en ze had het nog een keer herlezen, het klonk toch aannemelijk wat daar stond. Nee, denkt ze nu weer. Eilanden van autonomie zijn vrouwen en dat kan de man niet hebben, oorlog of geen oorlog. De oorlog dient hier alleen maar als alibi..

'Koude appels,' zegt Marga en blaast op haar vingers. Andreja steekt de rug van zijn hand over de band,

'Laat voelen. Oew, veel koud.' Hij draait zijn hand om die van Marga, ze trekt de hare terug.

'Wat, jij bang? Ik niet opeten jouw hand.'

'Nee, niet bang,' hier in de schuur niet, met mensen om hen heen en met de lopende band tussen hen in.

'Zeggen Serviërs nu wapens van Rusland, kan schieten en gaat door beide oren, niks bloed, niks, toch dood. Zeggen nog niet gebruiken, maar wel doen wanneer nodig.'

'Hoe weet je dat?'

'Ja, man zeggen, lezen in krant. Ik vroeger ook elke week kopen, Arena, wanneer oorlog beginnen ik nooit meer krant kopen,' Andreja pakt een luxe vijf kilo doos van de stapel, houdt deze verticaal en hoog en trommelt: 'tarattatatta, tarattata,' zijn okergele coltrui komt onder de rode gebreide sjaal uit en op zijn hoofd heeft hij de grijswoollen pet. Zijn gezicht is een ingevallen volle maan: vanaf zijn oren lopen er gebogen lijnen naar de kin. 'Ik hartstikke gek, jij kijken.' Marga kijkt. Precies verkeerd om: in zijn kist zitten de eerste soort Elstar en in de doosjes de tweede soort, verdwaald in het ruime paarse piepschuimen holletje.

39

Ze zitten in de baan van het kanon. Marga heeft haar mohair sjaal op haar knieën gelegd.

'Sorry, ik jou al keer zeggen, mag niet zo eten, moet voeten op grond zetten.' Marga beweegt haar voet door de warme lucht.

'Vindt jij,' zegt ze.

'Ja, zelf weten,' zegt Andreja.

'Heb je nu ook gehoord dat de Serven zich mobiliseren?' vraagt Marga. 'Ik heb het in de krant gelezen, ze halen mannen uit vluchtelingenkampen, zelfs ook vrouwen,' hoewel erbij stond dat de-

ze laten zich vrijwillig hadden aangemeld.

'Nee, niets gehoord. Morgen weer luisteren naar radio Belgrado.'

'En radio Zagreb,' vult Marga aan.

'Verrekte waardeloos. Milosovitsj zetten handtekening, wil stoppen. Banditos niet luisteren.'

'Die zijn er toch altijd geweest, ook voor de oorlog?'

'Nu veel slechte mensen, wie komen uit gevangenis, vrouw ook zo zeggen. Misschien beter specialisten uit buitenland komen en vangen banditos en dan oorlog stoppen.'

Ze lopen naar de band, Marga gooit haar sjaal om de nek en Andreja pakt ineens de uiteinden vast en wil ze om haar hoofd draaien.

'Laat dat,' zegt ze. Hij trekt nog even harder. Marga rukt de sjaal uit zijn handen, draait hem losjes om haar nek en bergt de rest onder haar vest.

'Jij bang?' vraagt Andreja. 'Ik alleen wil jou helpen, schuiven hier,' - hij beweegt z'n vlakke hand diagonaal vanaf z'n schouder omlaag, tergend langzaam - 'en schuiven hier.'

40

Hoe het komt dat zijn zoon in Duitsland nu al last van reuma heeft terwijl hij zelf zo gezond is en zijn vader 'en je opa en je over- opa en je over-over-opa en je over-over-over-opa, allemaal sterk,' vult Marga aan. 'Tot Adam toe, sterk geslacht.'

'Jij ook kennen verhaal van Adam en Eva, vrouw schuld.'

'Adam hoefde toch niet te eten?' zegt Marga.

'Jij ook weten Adam appel eten maar nog niet op wanneer god zien en boos en pakken Adam hier en daarom dit,' Andreja wijst de bobbel in z'n hals aan. 'En in jouw bijbel ook verhaal van man met twee koppen en vrouw met twee tongen?'

'Nee, nog nooit van gehoord,' zegt Marga. 'Jij wel?'

'Ja, nu ook leven, mannen met twee koppen, jij nooit gezien?' en als Andreja schatert weet Marga hoelaat het is.

'Pffff, genoeg.'

'Hier kop en nog één, jij nooit kijken?'

'Genoeg,' zegt Marga hartgrondig.

41

'Waarom jij kleur?'

Of hij ook kisten voor haar bij moet zetten?

'Nee,' zegt Marga.

Of ze een snoepje wil. 'Hier, deze. Hij laat haar de mentholdingen zien, die zij zo lekker vindt.

'Nee,' zegt Marga en verbaast zich: voor het eerst is er iets tot hem doorgedrongen in het halve jaar dat ze met hem werkt. Hij pakt ook de rotte van haar helft.

41

'Elf uur, radio nieuwsdienst ANP. Premier Karadzic is vertrokken van de vredesbesprekingen te Genève. Hij wil eerst een onafhankelijk onderzoek naar de ware toedracht afgelopen zaterdag op de markt van Sarajevo. Algemeen wordt aangenomen dat de Bosnische Serviërs de schuldigen zijn. Premier Karadzic veronderstelt dat de moslims de granaten hebben gegooid om de internationale aandacht op zich te vestigen.'

'Waarom altijd Serven schuld, waarom niet praten van moslims die nu in Kroatië vechten,' zegt Andreja. 'En jij ook gehoord op televisie? Poppen neergelegd op markt zaterdag en armen en benen, niet achtenzestig doden maar vierendertig.'

'Dat zijn er nog vierendertig te veel dan. Wat vinden de Serven eigenlijk over Sarajevo?'

'Toch niet weten, liegen praten, allemaal. Politiek, jij snappen?'

'Ja,' zegt Marga.

'Godverdomme niet meer praten in Genève. Ik jou zeggen,' - Andreja fluistert boven de lopende band - 'wanneer buitenlanders Serven bombarderen, Rusland ons helpen en dan een grote oorlog, Joegoslavië alles kapotmaken, Europa kapotmaken. Verrekte waardeloos, kijken, mooie vliegveld Sarajevo, mooie stations van treinen, mooie huizen, en dan alles kapot, oew, veel mooie appel, wat jij denken, misschien pond en een half, ik wegen.' Andreja zet de band stil en loopt naar de weegschaal. 'Oew, achthonderdtien gram, ik meenemen, compote maken. Terettettet.'

Andreja's spaarzame tanden zijn geel en staan naar voren. 'Marga, jij voor mij kopen kraan bij Kwantum? Ik zien in krant, veertig gulden. Niet veel geld. Moet drie hebben, jij toch weten, bovenin huis nog niet klaar. Altijd zo doen: iets kopen in Nederland en bewaren tot vakantie en dan meenemen.' De hagel klettert op het golfplaten dak. 'Oew, god boos,' zegt Andreja.

'Op jou?' vraagt Marga.

'Nee, kan niet,' zegt hij. 'Waarom jij altijd slecht denken van mij?'

'Ik denk niet slecht over jou.'

'Echt waar niet?'

42

Even wapperen de lakens aan de waslijn maar dan niet meer, verstijfd bewegen ze heen en weer in de wind en schuren ritselend langs elkaar. Marga's T-shirt bevriest op het moment dat voor- en achterkant bol uiteen staan en hangt daar nu als een omgekeerde turquoise theemuts en de handdoek als een plank waar je een vuurtje mee aan kunt wakkeren. De spijkerbroek die het moeilijkst uit te wringen was, hangt loodzwaar omlaag en is nog door geen windkracht zeven te bewegen. Ze mag zich wel goed inpakken als ze met dit weer een zondags fietsrondje wil maken.

Led Zeppelin sterft weg in haar oren: de batterijen van haar walkman begeven het in deze ijzige kou, al heeft Marga de beschutting van het bos gezocht, de zon kleurt plekken op het fietspad. Schichtig licht noemt Marga dit, want wie gelooft er nu haar ogen als neus en lippen bijna bevroren. Eindelijk de kou waar Andreja het steeds over heeft, die de ontkiemde tarwe moet ranse-len en de vruchtbomen; ineen krimpen zoals een mens kunnen ze niet of zich dik kleden, dus niets rest hen dan de kou door zich te laten komen, alles te vergeten, niets meer te weten, dood te gaan zo ongeveer en op een keer zal de lucht zacht zijn.

43

Het is begonnen bij de onderste punt van het laken, de wind heeft het daar soepel gemaakt ondanks de acht graden vorst en na een uur zwiert het hele laken tegen het nog stijve dekbed-overtrek en zwiept tegen de spijkerbroek.

Als het schemer is, bewegen de uiteinden van het overtrek ook soepel heen en weer, de spijkerbroek beweegt stijfjes vanaf de twee wasknijpers. Hoger wil het witte laken maar dat kan niet, wordt geremd door het overtrek met het stijve hart.

Dertien graden vorst vannacht, voorspelt het journaal en hoewel het zondag is, komt het KNMI toch krakend in beeld en de man die daar dienst heeft waarschuwt het Nederlandse volk dat morgenvroeg naar buiten moet, om zich vooral warm te kleden.

Deuren bonken zachtjes in hun sponningen als Marga in bed ligt. De wind blaast tegen haar raam-op-het-eerste-gaatje en zou deze het liefst met een ruk en veel glasgerinkel open willen gooien, de hangplant binnen tolt om haar ophangpunt.

Voor deze ene keer sluit Marga de ijzige kou buiten.

44

Bij het eerste morgenlicht is alleen de spijkerbroek nog bevroren. Over de pijpen lopen ontdooiden banen, voelt Marga, het heupgedeelte is nog geheel verstijfd en wordt gestreeld door sloop en laken. De handdoek springt omhoog en draait om haar as en de wind heeft zijn zinnen gezet op het turquoise T-shirt, probeert voor- en achterkant uiteen te wurmen om het dan aan te trekken, hoofd naar beneden door de opening, armen door de korte mouwen, ronde wind, magere dansen wind, platte kronkelen wind tot het T-shirt weer bol gevuld hangt. De handdoek neemt een aanloop en duikt soepel de lucht in en de lakens doen een wedstrijd wie het hoogst kan schommelen. Ze slaan om elkaar heen en maken golven en rimpels en trekken aan zichzelf en hangen een seconde stil.

45

De wekker heeft ze niet gehoord, gehaast moet ze opstaan en de bekers koffie in vijf minuten nuttigen zodat ze niet weet of ze daarom zo broos in haar hoofd is of dat ze al zo wakker werd? Ze stapt op de fiets, zit kaarsrecht op het zadel, bang dat er iets verschuift in haar hoofd.

In de schuur vreest ze, dat ze niet meer zal weten hoe ze haar handen precies om de appels moet houden en of ze die in de juiste kist zal leggen.

Lusteloos telt ze tot tien in het Joegoslavisch, is het woord voor rood vergeten, 'cer,' begint

Andreja,

'vn,' vult Marga aan.

'Het blauwpaarse karton is? Weet ze ook niet meer, 'plavo.' En zijn vest?

'Bruin,' zegt Marga op norske toon.

'Crno,' zegt Andreja.

'En de trui van de baas dan?' vraagt Marga hem.

'Ook crno,' zegt Andreja.

'Nee, die is zwart en jouw trui is bruin, hoe kan dat? Of betekent crno soms donker?' vraagt Marga, ze kon niet uitstaan dat ze woorden vergeten was.

'Ja sorry, ik niet weten precies, ik geen vrouw.' En als zij zo in de breedte werkt met het sorteren en dan pas naar het midden, dan doet hij het ook zo, 'Niks samenwerken.' Marga verzinkt weer in zichzelf. Hoe bestaat het dat het anders zo vanzelf gaat met Andreja en dat ze dit leuk werk vindt, het duurt nog een uur en dan is er pas koffie en dan is er pas een kwart dag voorbij. Ze richt haar ogen op een klein stukje rollende appels, anders schuift álles.

'Moet je toch zelf weten,' zegt ze tegen Andreja die vraagt of hij z'n sjaal niet beter nog een keer om de hals kan doen. Hij doet het en maakt een stapel kisten tegen de muur achter zich en daarnaast nog een stapel en nog één, zoveel kisten heeft hij vandaag niet nodig maar hij wijst op z'n onderrug en benen.

'Koud,' en zo kan de muur de kou niet uitstralen, 'Ik slim doen of niet?'

'Ja,' zegt Marga. Wat van de baas niet mag maar Andreja nooit kan laten: met z'n zakmes een rot plekje wegsnijden zodat ze nog bij de schilappels kunnen, behoedzaam maakt hij een klein appeltolletje,

'Nog ziek,' zegt hij, 'verder opereren,' en maakt een groter schuimsnoepje, 'nog ziek,' maakt een nog grotere. Hij heeft de band stopgezet en staat daar aandachtig en moet de appel tenslotte toch nog in de afvalkrat gooien.

'Koude voeten,' zegt Marga en de baas zet het kanon aan. Dat irriteert haar ook weer want er is zo'n mooi zwijmelied op arbeidsvitaminen - Je t'aime - dat ze nu bijna niet meer hoort.

De buitendeur gaat open om de heftruck binnen te rijden en ineens liggen de appels in de baan van de zon die hen bijna doorzichtig maakt, zo fel is het licht. Het beschijnt Marga's rug, haar billen, haar benen, maar heeft nog geen enkele warmte. Andreja zou in het tegenlicht haar haren

kunnen zien die net geknipt zijn en wel op dusdanige lengte dat de punten steeds voor haar gezicht vallen. Ongelofelijk, dat ze dit sorteerwerk drie hele dagen per week doet, de tweede dag is het nu en het is nog steeds geen koffiepauze zodat ze nog niet eens op de helft van de week is.

'Jij mooie haren,' zegt Andreja, 'alleen moet dit ook laten groeien,' en wijst naar zijn voorhoofd, 'dan echt mooi, bij ons vrouwen ook zo doen.'

'Nee, dan hangt het voor m'n ogen,' zegt Marga.

'Hoeft niet. Zo doen, en vastzetten bij oren, speld, jij snappen. Vrouw ook zo doen wanneer trouwt, oew, veel lang haar, tot hier,' - Andreja wijst z'n onderrug aan - 'nu ook knippen, net als jij.'

46

Ze eten hun boterhammen. Andreja wijst haar de spinnenwebben tussen de muur en het dak.

'Moet weghalen.'

'In mijn huis laat ik ze zitten,' zegt Marga, 'en als ik ze weghaal, laat ik de spinnen eerst weglopen.'

'Nee, mag niet,' zegt Andreja, 'moet doodmaken. Anders wanneer slapen spin hier over lopen en blind.'

'Niet waar. Zeggen ze alleen maar omdat de huizen dan schoon zijn,' zegt Marga.

'Ik niet weten. Zo zeggen. Ook zeggen wanneer eten klaar moet afwassen, mag niet laten staan tot morgen, dan 's nachts iemand komen en krassen in pan en volgende keer wanneer mensen eten ziek.' Hij pakt zijn zakmes en probeert twee witte vlekjes van zijn broekspijp te krabben, 'Verrekte gek,' het lukt niet. Wanneer Marga nu bij hem komt wonen, goed leven, baby maken en dan hoeft ze niets te betalen, geen gas en geen huur en geen elektriciteit, 'hoeft niet verhuizen en hoeft niet andere baan.'

'Beter van wel, ik wil niet bij jou wonen.'

'Jij misschien nu zeggen maar over paar jaar denken: oew, had ik maar geluisterd naar Andreja, goed leven, mooi kindje, goede man.'

Zo lang het kanon aan is, verwarmt de luchtstroom haar benen. Zo gauw de stekker uit het stop-contact gaat voelt ze de kilte tegen haar schenen, in haar voeten. Al draagt ze maillot onder de spijkerbroek, al zijn haar laarzen gevoerd.

Ze weet niet wanneer haar voeten ophielden ijsklompen te zijn, maar ineens beseft Marga dat ze geen koude voeten meer heeft. De hele middag al niet meer? Het omslagpunt van haar stemming weet ze net zo min.

'Marga wat jij denken. Als Europa Sarajevo bombardeert, kan wel Joegoslaven moeten weg uit Nederland?'

'Nee, natuurlijk niet.' Verdomd, ze heeft niet eens gemerkt dat hij al de hele dag werkt met gefronst voorhoofd.

Pappa mij verteld, jij vanavond thuis schrijven, echt gebeurd, ja, misschien negen kilometer van mijn dorp. Man, naam Woyza, lopen, nooit met bus of trein en keer 's avonds regenen en Woyza kloppen bij huizen en vragen van slapen. Tien huizen zeggen nee - pff, rijke mensen wonen - en dan Woyza zien klein huisje en kloppen. Man opendoen, zeggen: "Jij vriend, kom binnen. Sorry, heb maar een bed maar kan toch binnen komen en zitten bij kachel, hoeft niet buiten in regen, man ook nog zeggen: "Misschien mijn vrouw moet vannacht komen baby."

'Geeft niks,' zegt Woyza, "ik kunnen helpen." Donker worden - ja, geen elektriciteit - en moe van regen en moe van lopen en zeggen: "Asteblijft slapen,' en man Woyca geven deken en op grond leggen en lekker slapen. Man en vrouw niet, baby komen.

Woyza horen in droom drie mannen komen in huis, eerste zeggen: "Kindje sterven wanneer dopen."

"Nee," tweede zeggen: "Kindje dood wanneer kan eerste woord schrijven."

Derde man zeggen: "Nee, te vroeg. Jongen dood wanneer terug van soldaat en meisje pakken en trouwen en vallen in put."

Woyza morgenvroeg wakker worden en zien baby en niet weten wat moet doen en wanneer weggaan zeggen:

"Ik nu bij kindje geboren, wil ook bij zijn wanneer gaat trouwen, hier mijn adres."

Jongen soldaat geweest en meisje pakken en trouwen, Woyza ook komen. Wanneer alle mensen naar kerk zeggen: "Nee, ik beter thuis blijven." Zeggen dan aan vrouwen wie koken: "Hoeveel water nodig?" Halen uit put en zoeken plank en vastspijkeren. Familie terug en drinken en dansen, zorba, jij kennen? Zo,' - Andreja houdt twee schouders naast zich vast - 'en dan wanneer staan op put jongen dood. Woyza alles vertellen, pappa en mamma zeggen:

"Wanneer usud zo zeggen, moet zo." Ja, wij zeggen usud tegen die mannen, niemand hen zien wanneer kindje geboren en toch komen en zeggen wanneer moet dood. Echt waar, pappa altijd vertellen, hij zo over haren doen en vertellen en ik kleine kind, maar toch goed horen en nou weten.'

'Je zat bij je vader op schoot?'

'Nee, wanneer moet slapen. Liggen bij pappa in bed en wanneer ik slapen pappa of mamma mij in kleine bed leggen, niet weten wie.'

'Vroeger usud wél mensen zeggen wanneer dood, ik jou nou nog verhaal vertellen, ik gelezen. Twee mannen - wanneer jij schrijven jij zeggen misschien van buurmannen of van twee mannen wonen in zelfde straat - allebei weten morgen dood. Ene man - vijf kinderen misschien of zes - pakken palen, beide kanten maken punten en zetten ene kant in grond om tuin en pakken takken van bomen, dunne en maken vast aan palen en zo kan niet schapen of koe van andere mensen binnen. Man komen over straat en vragen: "Wat jij doen?"

"Ja, ik morgen dood en daarom zo maken en wanneer paal kapot in grond kinderen kunnen om-draaien." Man verder lopen en zien andere man, ook zes kinderen en ook maken palen om tuin, en daar tussen gras - niet weten wat hier zeggen, naam avtik, zo hoog en witte bloemen en dan soort pruimen, mensen ook slivovitsj van maken - ja, beetje om paal maken. Man vragen:

"Wat jij doen?"

"Ja, morgen dood en moet beetje zo om tuin maken, nema vese, geeft niets, hoeft niet sterk, toch morgen dood." Man - usud, jij snappen? - naar god en zeggen wat zien en dan god zeggen:

"Jij beter nooit meer mensen zeggen wanneer dood."

Andreja snijdt bijna in z'n vinger. 'Misschien heeft jouw usud gezegd: "Derde donderdag in fe-

bruari Andreja moet dood?'"

'Nee,' zegt Andreja. Als de kratten naast hem vallen omdat hij ze te hoog opstapelt zegt Marga het weer: 'Misschien heeft usud gezegd...'

'Beter niet zo praten, jij snappen?'

'Ja, dat snap ik eigenlijk wel. Mág je er niet over praten?'

'Mag wel, beter van niet.'

49

Het licht is hetzelfde als twee maanden voor de kortste dag, alleen is het nu daarna en staan de schapen breeduit naar beide zijden en dit niet alleen vanwege de wollen vacht die wijd is en losjes in deze kou. Pff, wat zit ze weer te denken.

'Scheisse für die Wörte, für die Ideen, man muss das Leben leben,' zou Julius zeggen.

Verdomd, het suizen van de dynamo kan de hele weg achterwege blijven en na lang zoeken staat een smalste sikkeltje wit in het zuidwesten. De kraai in de kale grillige eik mondt uit in een massieve botte snavel.

50

Klacht van de veiling: er zaten nagels in de appels - nee, van Andreja kon dat niet zijn, 'Kijken hoe kort,' maar de baas vond ze ook in zijn kist. Met de binnenkant van hun vingers pakten ze de appels daarna van de lopende band en merkten hoe ze onwillekeurig steeds hun duimnagels in de vruchten prikten, zo kwam het dus.

Marga heeft ze gisteravond thuis onmiddellijk kort geknipt. Met brede onderkinnen grijsden ze haar toe en toen ze de was uitwong had ze al spijt: geen houvast meer in de uiteinden van de vingers, de kussentjes hielden de kleding wel vast maar dijdten uit in de breedte zodra ze wrong en buiten bij de waslijn had ze helemaal spijt: wat haar leven lang bedekt was geweest, bevroor bijna toen ze de was ophing.

Onder haar wanten heeft ze nu een paar handschoenen. Hebben de ganzen onderweg haar altijd

snel in de gaten en beginnen dan te schreeuwen en te kleppen en waggelen ze en masse mee tot de afrastering, deze morgen is het zelfs hen te bar. In zichzelf besloten bollen dons liggen op het gras, de poten onder zich getrokken, de hals in een bocht terug en de kop onder het vleugeldekbed.

De baas heeft vergeten om de kisten bijtijds uit de koeling te halen, zodat niet alleen Marga's voeten, maar ook haar handen al snel klompen ijs zijn.

Andreja's broeksband zit te strak om zijn buik, 'Vandaag of morgen sneeuw.'

Marga lijkt blijer te zijn met het niet bombarderen van Sarajevo dan Andreja - 'Bosnië oorlog maken, wij niet,' - zodat ze zich afvraagt of ze het uienbrood dat ze voor hem gebakken heeft en feestelijk ingepakt niet misplaatst is, beter om het lint er af te halen voordat ze het hem geeft? Het kanon begint door de schuur te loeien en ze doen er het zwijgen toe.

Ja, misschien is de oorlog nu wel snel afgelopen en dan wil Andreja een winkel beginnen, met koffie, thee, suiker, olie, limonade. Z'n schoondochter heeft papieren, voor cassière. Dat hij een gierkar zou kopen, heeft Marga hem ook al eens horen zeggen of een dorsmachine of zo'n boomplantmachine. De winkel hoeft niet groot te zijn, vier bij vijfenhalf, schat hij.

'Je maakt dat gewoon in jouw huis?'

'Ja, genoeg kamers. En misschien ook kopjes koffie verkopen en limonade.' En als het opruiming is moet z'n zuster hier schoenen en laarzen meebrengen die hij daar kan verkopen, misschien voor de dubbele prijs. De grenzen zijn vast geheel open tegen die tijd, mensen mogen zelf weten wat ze meenemen. Oew, ik chef.'

'Nee, jouw schoondochter is chef, zij heeft toch de papieren?'

'Ook goed, ik beetje helpen.'

Zeker te weten, als hij gelijk in Nederland een accordeon had gekocht en geen achttien jaar gewacht had, dan zat hij nu in een orkest, stond hier echt geen appels te sorteren.

'Och, geeft niks, nema vese, werken is werken.'

'Ik denk dat usud gezegd heeft dat je bij de appelboer zou gaan werken,' zegt Marga.

'Nee, misschien usud wel zeggen moet gaan naar buitenland.'

'Hoeveel dagen jij nog hier?' vraagt hij dan.

Marga telt. 'Acht nog.'

'Oew, dan water hier komen,' en Andreja buigt z'n hoofd naar z'n handen als kommetjes.

Andreja frommelt z'n broodzak in elkaar en gooit de prop in de prullenbak, legt dan zijn hand op Marga's been en bukt zich om het restant thee in het putje weg te gooien. Ze voelt de druk van zijn hand, de stevige spijkerstof eerst en daaronder haar been, feitelijk een neutrale plek maar ineens duwt ze tegen Andreja's bovenarm,

'Laat me los,' zegt ze. Ze hoort hoe hoog haar stem klinkt.

'Wat wat wat?' Andreja is geschrokken rechtop gaan zitten, zijn gezicht loopt rood aan.

Hoe hij dan de thee weg had moeten gieten, vraagt hij. Hij had wel kunnen vallen, zijn neus had kapot kunnen zijn, of ze dat soms wil?

'Pff, net een klein kind ben je nu.

"Mag ik erbij," had je kunnen vragen of: "Wil jij dit weggieten?"

'Ja, ik wel begrijpen waarom jij zo boos,' zegt Andreja.

'Waarom dan?'

'Niet moeilijk weggaan wanneer boos van mij,' zegt hij.

Marga fietst naar huis.

Waarom mocht Andreja daar niet even z'n hand neerleggen? Ze kan het toch zo goed met hem vinden?

Ze ziet hoe de sneeuw in de oksels van de takken ligt en verticaal tegen de stam, op kersenknoppen rust en zelfs blijft liggen op de staart van dat paard.

Je herinnert je toch nog wel die halftamme merel, schrijft Marga. De hele winter deelde hij het water en de broodkruimels met de drie koolmezen en het roodborstje, niet van harte maar toch.

Nu met deze vorst organiseer ik elke morgen weer een voedselkonvooi naar de tuin: sneetje brood fijnsnijden, stukjes verkruimelen en dit met broodplank en al hoog op een kist zetten, goed

zichtbaar voor al wat overvliegt. Niks hoor, met een dik verenkleed posteert de merel zich de hele week al naast de plank, maakt een uitstapje naar de grond waar hij onder de sneeuw de dikke berkenblad laag te voorschijn haalt en houdt intussen alles in de gaten, vliegt naar het dak van mijn schuur en kijkt daar koninklijk uit of vliegt naar de dakgoot van de huizen tegenover waar de schuine pannen de warmte van het huis doorgeven zodat de sneeuwonderkant smelt en de merel kan drinken. Dan draait hij zich om en blijft zitten, de ogen op mijn tuin gericht waar voedsel is voor wel twintig soortgenoten die echter niet worden geduld.

Dat hij verder weg moest vliegen en vaker omdat hij anders misschien nog zou bevriezen dacht ik vanmorgen toen ik hem breeduit en stil naast de plank zag zitten, bezorgd was ik, misschien kan hij niet meer vliegen want heeft zich te vol gegeten, mijn schuld, ik was opgelucht toen ik hem hoger op een tak zag zitten.

Verrekte egoïst dacht ik vanmiddag en heb hem niets gebracht maar kreeg spijt en heb plastic over de kist gelegd en een bordje kruimels in de kist, waarom zou ik me bemoeien met zijn klaarblijkelijke behoefte.

Ik wil jou zien!

53

'Kanon aan?' vraagt Marga.

'Van mij geeft niks. Zelf weten.'

De lucht in de schuur is ijskoud en blijft ijskoud, mengt zich niet met de warme lucht die in behaaglijke dunne vlagen om haar benen blaast. Haar bovenlichaam is niet koud, het is verpakt in een dik lang T-shirt van geruwde katoen, dat haar schouders weldadig omsluit. Ei van Columbus voor wie zo vaak onwillekeurig in elkaar duikt vanwege de kilte, waarom kwam ze niet eerder op het idee van iets nauwsluitends?

Daarom.

Misschien koopt ze nog zo een voor 's nachts als de buitenlucht tot onder het dekbed kruipt, weg met haar principe van bloot slapen, van kou lijden zal ze bedoelen. Andreja loopt naar het kanon en verschuift het iets. 'Ja, jij niks warmte naar mij sturen, verrekte waardeloos.'

'Het hoefde toch niet aan van jou?'

'Nee, beter niet aan. Aan uit aan uit, slecht.'

52

'Wat wil je nou, aanlaten of uitzetten?' vraagt Marga.

'Geeft niks, zelf weten,' antwoordt Andreja.

'Hè, jij zette hem toch in jouw richting.'

'Ja, moet toch iets doen. Iets praten. Of beter van hele dag mond dicht?'

'Nee, beter van niet,' zegt Marga. 'Waar zullen we het nu over hebben? Eh, over de sneeuw buiten? Of over suiker. Hoeveel suiker heb jij thuis?'

'Een pak en een half,' zegt Andreja.

'Ik nog geen half pak. Eén nul. Hoeveel koffie?'

'Drie pakken.'

'Ik ook,' zegt Marga. 'Eieren?'

'Dertig stuks, elke twee weken. Tien op misschien. Twintig nog.'

'Dertig in de twee weken? Veel te veel, slecht voor het hart.'

'Echt waar? Nee, kan niet. En jij ook bonen? Ik witte en bruine.'

'Ik alleen bruine. En uien?'

'Meer dan twee kilo,' zegt Andreja.

'Ik veel minder. Eh, drie stuks. En meel?' vraagt Marga.

'Ja, beetje.'

'Ah, ik meer dan drie kilo, vier drie.'

'Ja, jij vrouw, brood bakken, daarom.'

Marga krijgt een folder mee naar huis en of ze bij de Giraffe in haar woonplaats tien theedoeken wil kopen en een koffiezetapparaat en een bezem en een verfset. Die bezem lijkt haar wat onhandig om te vervoeren, de rest kan in haar fietstassen. 'Okee.'

54

Hij neemt een slokje van de thee en zet de kom terug. Hij eet een stukje van het gebak en zet de schotel terug.

Marga heeft nog een bodem thee en twee, drie hapjes gebak, verslonden de rest, achterovergeslagen, opgeslorpt. Ze wil haar schoteltje pakken maar bedenkt zich, gaat achterover zitten, beziet Julius: hoe hij de thee pakt, een slok neemt, de kom terug zet.

Ze heeft hem de foto's al laten zien en de krantenknipsels en ze heeft hem gevraagd hoe de reis is geweest, hoe zijn tentoonstelling was en ze heeft haar hoofd voor het zijne gebracht en ze staat op om nieuwe thee te halen en ze zit weer en ze strekt een hand uit waar hij de zijne tegen legt en ze gaat achterover zitten, haar rug tegen de bank, maar schiet overeind: als ze nog willen fietsen moeten ze het nu doen, straks is het donker,

'Kommst du,' zegt ze en ze staat al en springt dan op z'n knieën en duwt z'n schouders tegen de rugleuning:

'Kom je nu nog,' maar hoe kan hij zo opstaan? Hij lacht.

'Een soort Siberië,' roept Marga naar achteren, verbazingwekkend, in het dorp was alles tot pap gesmolten en vertrapt, maar in het bos ligt nog sneeuw vanwege de schaduw van alle bomen tezamen al zijn die nog zulke silhouetten. Wit, dat evenwel niet meer de hele bosgrond bedekt maar bruine stukken openlaat, hetgeen Marga doet denken aan Siberische sneeuw die een winterlang heeft gelegen en nu ineengekrompen is tot glazig witte eilandjes. Zwart lekkende stammen rijzen op met aan de allerbeschaduwde kant nog wat sneeuw of in de oksels waar het zich had opgehoopt. De grauwe blubber op het fietspad is halfvast en biedt weerstand aan de wielen. De lucht is oververzadigd van vocht, grijze atmosfeer in deze schemer, maar vooral denkt ze aan Siberië door de verlatenheid, niemand zijn ze tot nu toe tegengekomen terwijl ze op nog geen twee kilometer afstand van haar dorp zijn.

'Nee, te warm,' roept hij, inderdaad, ze zijn wel dik aangekleed maar in Siberië zouden ze een bontjassen nodig hebben en mutsen en gevoerde laarzen.

Marga remt af en stuurt haar fiets vlak langs de rand van het pad zodat de zijne ernaast past, ze legt een hand op zijn onderarm. Nee, bij hen lag nauwelijks sneeuw, een dun laagje wit dat na twee uren weg was, wel veel dichtere mist in Duitsland tot vlak voor Venlo.

Marga zet vaart, tot ze weer voor hem fietst.

Ze moeten een afslag gemist hebben, zodat ze tussen de akkers belanden met sneeuw nog aan de luwzijde van de sporen, maïsstoppels steken omhoog als verbleekte tanden van een immense eg, dichter nu is de schemer waarin evenwel de eenzame boerderij helder zichtbaar is. Marga remt af tot ze naast Julius is. Ze gaat op de trappers staan en reikt haar hoofd naar hem, hij fietst niet zo vaak en moet voor zich kijken terwijl hij z'n hoofd naar opzij beweegt, ze zoent zijn wang en fietst dan weer voorop.

Binnen zijn jas weet ze hem en ze hoort hem neuriën en dat is alles. Zo niets zou deze verbondenheid kunnen schijnen, twee bewegen stippen in deze waterkoude donkeren toendra.

55

Zacht en vochtig is wat altijd binnen bewaard wordt en nietig en als van een andere planeet. Rondom haar borst is zijn mond, tong streelt uiteinde, tepel wordt hard, wordt sneller hard dan bij de stevigste streling van tederste vingers. Julius buigt verder omlaag, is bij haar geslacht. Wijd opent zich haar keel, geluid doortrilt en klinkt op, hangt daar in de ruimte ter antwoord, vergezelt hem daar in de diepte.

56

Je was nog niet weg, of de dooi heeft doorgezet. Op het grasveld staan al m'n binnenplanten. Ze zijn vannacht compleet gewassen en zitten nu nog vol glinsterende druppels, de varen is er onder bedolven en hangt zwaar omlaag, nema vese, richt zich wel weer op.

Ik kon gisteren niet wachten tot ik gegeten had, zo blij was ik met deze zachte lucht en ik heb de planten van de kast gepakt en van de vensterbank en ik heb ze op het gras gezet, toen die citroengeranium van boven gehaald en daarna de hele chlorophytum verzameling, stof van een hele winter hadden ze verzameld en dorre blaadjes gekregen en bruine punten, voorzichtig ben ik met enorme potten de trap af gelopen en heb ze in mijn tuin gezet. Voor alle zekerheid heb ik na het eten naar het journaal gekeken en de nieuwslezer stelde me gerust, het zou zacht blijven, 'De lammetjes kunnen geboren worden,' zo zei hij het en ook dat het de hoogste tijd hiervoor was, dat wist ik niet.

Als eskimo's stonden Andreja en ik gisteren aan de lopende band, veel te warm ingepakt voor dat weer. Onder Andreja's neus glinsterde zweet en alle leidingen in de schuur hadden een golvende onderkant en lieten ploing een druppel vallen in de gevouwen dozen die we dus geregeld eerst droog moesten vegen voordat we de appels er in konden leggen. De vloertegels in de hele schuur

waren donkergrijs uitgeslagen, smeltende kou, koortsige schuur en elk uur voorspelde het nieuws onweer voor 's avonds en dat stond Andreja nog minder aan dan het neerhalen van die vier vliegtuigen boven Bosnië, onweer in de winter is slecht,

‘God boos,’ zei hij en had het ook al in een boek gelezen: tot 2000 oorlog en rampen en dan wereld kapot, van de Jehovagetuigen zeker, zei ik, nee, het was een of ander canoniek boek, wat dat betekende wist hij ook niet, z'n vader had het ooit in Belgrado gekocht.

En hoe het dan zat met die voorspelling van die helderziende vrouw op radio Belgrado, vroeg ik hem, die immers gezegd had dat de oorlog in oktober dit jaar af zou lopen, ja, dat wist hij ook niet,

‘Jij niet bang van wereld kapot?’ vroeg hij toen en heel even stond zijn gezicht hoopvol maar al voordat ik nee had gezegd en uitlegde waarom niet, duwde zijn voorhoofd de wangen alweer omlaag, somber was hij en somber bleef hij.

Verdomde lange brief maar wat maakt het uit, nema vese, meer tijd om nu te schrijven dan gister nacht om je alles te vertellen, dag, ik moet naar m'n werk, schrijf tussen de middag wel verder.

Geradbraakte rug die me elke keer aan jou herinnert als ik me naar de kist draai, ik lach in mezelf.

Andreja heeft een nieuw geboren buurkind en dat had de hele nacht gehuild, vertelde hij en of hij het een keer aan de moeder zou zeggen, dat ze de eerste drie maanden het licht moest laten branden want anders komt er een boze vrouw en die zuigt aan de tepels van het kind, daarom huilt het, maar eigenlijk was dat iets voor vrouwen onder elkaar, ‘Ja, zo zeggen in Joegoslavië.’

En wie geen kinderen kan krijgen moet een peer eten die wel gevallen is maar niet op de grond, als je snapt wat ik bedoel - het duurde bij mij ook even.

Verdomd, ik zal deze man missen. Hij wurmt z'n horloge onder de boorden van z'n overhemd en trui vandaan en steekt twee vingers naar mij omhoog, twee minuten nog, dus ik stop. Er zijn weer merels 's morgens en nu ook 's avonds, dag.

'Dit was mijn leukste baan tot nog toe,' zegt Marga.

Ze trakteert op gebakjes.

'Niet alleen vanwege de baas, ook vanwege mijn collega.

Andreja zit boven het schoteltje gebogen en schept het vorkje vol slagroom.

'Gehoord?' zegt Marga. Ze herhaalt wat ze zei.

'O,' zegt Andreja en bukt zich weer over het gebak.

Marga mag op deze laatste dag de hefruck bedienen. Ze kiepert een nieuwe kist leeg boven de lopende band en Andreja vraagt hoeveel ze er nu in totaal gedaan hebben.

'Weet ik veel, nema vese,' zegt Marga, 'werken is werken, niks mee te maken veel kleine of rotte.'

Andreja lacht, hij hoort Marga herhalen wat hij altijd zegt, met de mond altijd belijdt, denkt

Marga. Woedend kan hij worden op rotte miezigerige appels, die de totaalscore van kisten meestal onder de twintig houden. Ze maakt hem in de war terwijl hij telt: 'een, twee, drie,'

'zeven,' zegt Marga,

'vier, vijf, zes, zeven,'

'honderd,' onderbreekt ze hem,

'acht, negen,' gaat hij verder,

'zeshonderzevenenveertig,'

'vijfduizend,' zegt Andreja,

'vijfduizend zevenhonderd zesendertig,' Marga weer,

'honderd duizend,'

'vijf miljoen,' gaat ze door,

'Okee, jij mij vijf miljoen geven.' zegt hij.

'Goed,' zegt Marga.

'Ja? Oew, jij kapitalist.'

'Ja, vijf miljoen korreltjes zand krijg je uit mijn tuin,' belooft ze.

'Nee, oew, thuis zand genoeg,' en hij gaat met zijn armen wijd in de rondte.

'Allemaal zand bij jouw huis?' vraagt Marga.

'Nee, wat jij denken. Kijk,' hij draait de knop om van de lopende band, pakt z'n boekje uit het overhemd en verdeelt het erf in zes blokken. 'Hier vrouw bloemen zetten, vol. En hier oude huis en hier,' - twee blokjes achteraan worden in beslag genomen - 'nieuwe huis.

Wanneer jij komt over straat, jij eerst zien bloemen en dan hier gaan over paadje, boven jou allemaal bomen en dan jij ziet huis, oew veel groot,' en Andreja tekent een huis met drie verdiepingen en wijst het raam linksonder aan waar de winkel moet komen en gaat dan met twee vingers vanaf weerskanten naar de achterkant van de bovenverdieping. 'Wanneer oorlog stoppen ik hier ook nog maken twee ramen, oew, dan acht slaapkamers.'

58

Dat de wolken daar als plechtige witte dames langs de inktblauwe lucht schrijden, bedenkt Marga als ze half wakker is, kalme en dun- witte oudjes en dat die dametjes onderwijl links en rechts van zich kijken naar de sterren als waren dat bloeiende bloemen.

59

Het is nog donker. Vaag dringen de vogelgeluiden door.

Marga trekt een stoel bij, opent het raam, op alle hoeken van de huizenblokken moeten merels zitten, ze sturen klanken over de daken, het donker in. Vaag hoort Marga het verkeer van de rondweg.

Een raam vol verwarmde lucht verspilt ze, maar wat maakt dat uit. Ze pakt een deken, slaat die om zich heen, warmt haar voeten tegen de radiator.

Op te vallen proberen de merels, elkaar te overstemmen en soms klinkt een snel ritmisch geluid, van wie wegvliegt denkt ze en dat het klapperen van de vleugels het ritme is.

Even een rood schijnsel op de beukenhaag, de buurman start z'n auto en rijdt dan weg en zelfs dit scheurende geluid wordt overstemd door de verhoudingsgewijs iele vogels met hun ronde, over elkaar vallen klanken.

Meer startende auto's nu in deze koophuizenbuurt en langzaam stopt het gezang - de hemel is inmiddels een octaaf lichter - merels vliegen kijvend en krijsend weg, pijlsnel ziet Marga ze voor het raam langs schieten en hoort dan een blikkerig hakkend geluid dichtbij en ziet de zwarte vogel op het dak van de schuur zitten. Ze begrijpt ineens deze bezitsdrang van enkele weken geleden, volop winter maar in z'n lichaam moet de merel de komende lente hebben voorvoeld. Op

het muurtje zit hij nu te hakketakken, nee, geen lokkende klanken. Dat is van latere zorg, eerst moet hij de baas zijn van dit gebied.

Marga trekt het raam dicht en heeft met een half oog gezien wat nu doordringt: de wolken gaan precies de andere kant op dan vannacht, vredig komen ze aangedreven. Botsingen moeten daar- ginds hebben plaatsgevonden, draaikolken van lucht, wilde-weg richtingen, in het donker moet het gebeurd zijn en terwijl zij sliep.

Voor de hoogstbetaalde overbuurman is nu ook de vertrektijd aangebroken, hij hangt z'n col- bertje in de auto, legt het bruin leren koffertje op de achterbank en heeft dan nog de autoradio in zijn hand, z'n haren zijn achterover gekamd en verstevigd, smetteloos wit is het overhemd en grijs en lang zijn auto, broem broem broem broe oem broe oem oem.

60

Marga schiet haar jas aan, knoopt de sjaal om, steekt de voeten in laarzen.

In het park omzeilt ze de hondenpoep, loopt langs de voetbalvelden en springt over de sloten aan weerskanten van de rondweg, is in het buitengebied.

Een tegemoetkomende fietser kijkt achter haar en naar opzij, nee, ze heeft geen hond bij zich. Hij kijkt om zich heen of de natuur hier misschien bijzonder mooi is of zo.

Nee, ook dat niet meneer. Wat ik doe is de ene voet voor de andere zetten, anders niet. Ik woon hier niet lang meer, ziet u, enkele dagen nog. Maar trouwens, altijd en overal ga ik naar buiten.

Toen ik kind was, deed ik dat al: opstaan en de deur open maken en het erf op stappen.

Andreja's vrouw doet dat nog elke dag, zomer en winter.

'Nee, nog niet geboren, anders zij wel bellen,' had Andreja geantwoord en hij had weer eens ge- zegd hoe zijn vrouw daar altijd naar verlangde, vooral naar die witte, waarom wist hij niet. Smet- teloos witte kleine springdingen.

Immense gebouwen staan hier op het platteland. Schuren vol varkens of kippen, stallen vol koeien. Met de eventuele dood van dieren is al rekening gehouden: bij elke boerderij is een be- tonnen rechthoek in de berm gestort, waarop een doorgesneden halve ton past met een standaard handvat voor de hand van de boer, voor de grijptanden van de kadaverauto.

Tussen de boerderijen liggen egaal groene weilanden. Niet dat het nu al tijd is voor bloemen, nog

net niet, maar al was het wel de tijd dan nog zou er alleen gras staan, bloeiende onkruiden houden nu eenmaal niet van kunstmest.

Waartoe de immense schuren over twintig jaar zullen dienen, daar fantaseert Marga vaak over. Schuurwonen in plaats van centraal wonen, rolschaatsbanen, repetitieruimtes, maar haar favoriete scenario is toch altijd dat er niets mee gebeurt, dat ze zullen verkrotten, scheefzakken, dat de natuur haar gang gaat, vermossend en vermolmend.

Nee, mooi is het landschap niet waarin ze loopt maar het is buiten en langs de randen van elks bezit zijn altijd nog de bermen met scheve wilgen en gepropte en bloeiende elzen, daar toevallig opgekomen en niet gehinderd in hun groei of soms wel, afgezaagd als de boer dacht: weg ermee, maar op die plek in des te meer takken ontsprongen. Soepel bewegen hun slierten in de wind.